

Isumaginninnermut Inatsisinillu Atuutsitsinnermut
Naalakkersuisoqarfik

Angajoqqaat meeqqanik sumiginnaasarnerat akiorniarlugu nuna tamakkerlugu iliuusissanut pilersaarut 2020-2030

*Meeqqat ilaqutariillu qitiutillugit –
meeqqanut ilaqutariinnullu suliassaqarfik
ataqatigiinnerusoq*

Nassuiaat

Angajoqqaat meeqqaminnik sumiginnaasarnerat akiorniarlugu nuna tamakkerlugu iliussissanut pilersaarut 2020-2030

Meeqqat ilaqtariillu ukkataralugit – meeqqanut ilaqtariinnullu suliassaqarfik ataqatigiinnerusq

Namminersorlutik Oqartussat

Isumaginninnermut Inatsisinillu Atuutsitsinnermut Naalackersuisoqarfik

Imaneq 4

Postboks 260

DK-3900 Nuuk

Kalaallit Nunaat // Grønland

iiian@nanoq.gl

Oqa. +299 34 50 00

Indholdsfortegnelse

1	SIULEQUT	6
2	EQIKKAANEQ	8
2.1.1	<i>Meeqqanut- ilaqtariinnullu suliaasaqarfik qanittoq pitsaaliorfiusorlu</i>	8
2.1.2	<i>Ilorrisimaarnerulernissaq neqeroorutillu amerlanerusut</i>	8
2.1.3	<i>Oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinneq Patajaallisarneqassaaq</i>	9
2.1.4	<i>Qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqalersitsineq, ilisimasat nalilersuinerlu</i>	9
2.1.5	<i>Piginnaasanik ineriartortitsineq, ilinniaqqinnerit-/ ilinniagaqaqqinnerillu sulisunillu attassiinneq</i>	9
3	AALLAQAASIUT	11
3.1	ILIUUSISSANUT PILERSAARUTIP ILUATSILLUARNISSAANUT PIUMASAQAATIT PINGAARNERIT	11
3.2	ILIUUSISSANUT PILERSAARUTIP ILISIMASANIK TUNNGAVEQARNERA	13
3.3	ILIUUSISSANUT PILERSAARUTIP KILLINGI	13
3.4	ILIUUSISSANUT PILERSAARUTIP TUNNGAVIA	14
3.5	ILIUUSISSANUT PILERSAARUTIP TUNNGAVIGISAI	15
3.5.1	<i>Pilersaarut ataatsimut isiginnittoq</i>	15
3.5.2	<i>Meeqqamut pitsaanerususaaq qitiutinneqassaaq</i>	15
3.5.3	<i>Meeqqat tamarmik ilorrisimaarnerat ukkatarineqassaaq</i>	15
3.5.4	<i>Neqeroorutit innuttaasunut qanittut ataqatigiissullu</i>	15
3.5.5	<i>Sumiiffinni aaqqiissutit</i>	15
3.5.6	<i>Meeqqanut ilaqtariinnullu suliaasaqarfimmi pisariillisaaneq pitsanngorsaanerlu</i>	16
3.5.7	<i>Meeqqanut ilaqtariinnullu suliaasaqarfimmut ataatsimoorussamik toqqammavik</i>	16
3.5.8	<i>Nutarterineq, nutaaliorneq qarasaasiarsornerlu</i>	16
3.5.9	<i>Pivusorsiorneq, sunniutit sulisaaserlu</i>	16
3.5.10	<i>Nalilersuineq ingerlaavartumillu aaqqiissuteqartarneq</i>	16
3.5.11	<i>Ungasinnerusoq isigalugu ineriartorneq</i>	17
3.6	ILIUUSISSANUT PILERSAARUMMI SULINIUTIT PIVUSUNNGORTINNEQARNERI	17
3.6.1	<i>Suliniutit ingerlareersut nutaallu</i>	17
3.6.2	<i>Akisusaaffimmik agguataarineq – kikkut suliaasaq kivissavaat?</i>	17
3.6.3	<i>Suliniutinut tamanut oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni eqimattat</i>	18
3.6.4	<i>Suliniutit pillugit piffissaliineq aamma suliniutinik ingerlaavartumik pingaarnersuisarneq</i>	18
4	SUMIGINNAANERUP ANNERTUSSUSIA	19
4.1	SUMIGINNAANEQ SUNAAVA?	19
4.2	SUMIGINNAANERUP INERIARTORNERA	19
4.3	SUMIGINNAANERUP KINGUNERISARTAGAI	20
4.3.1	<i>Kinguaassitutitigut atornerluinerit</i>	20
4.3.2	<i>Imminut toquttarneq</i>	21
4.3.3	<i>Imigassamik atornerluineq</i>	22

4.3.4	<i>Nakuuserneq</i>	22
4.4	INUAIQATIGIINNI AJORNARTORSIUTIT QAANGERNIAGASSAT QITIUSUT	22
5	MEEQQANUT- ILAQUTARIINNULLU SULIASSAQARFIK QANITTOQ PITSAALIORFIUSORLU	25
5.1.1	<i>Pitsaaliuineq aamma meeqqat ilaqutariillu pisariaqartitaannik naamassinnineq</i>	25
5.1.2	<i>Inuttaasunut sulianillu ilisimasaqarlutik suliaqartunut paasiuminartuutitsineq</i>	25
5.1.3	<i>Aaqqissuussaannermi oqartussaasut assigiinngitsunik suliallit akornanni ataqatigiinneq</i> ..	25
5.1.4	<i>Inuit nalinginnaasut suliassat</i>	25
5.1.5	<i>Angajoqqaat piginnaasaasa patajaallisarneqarnerat</i>	25
5.2	SULINIUT - ILAQUTARIINNULLU TAMARMIUSUNUT MEEQQANUT ILAQUTARIINNULLU SULLISSIVIIT	26
5.3	SULINIUT - MEEQQANUT ILAQUTARIINNULLU SULLISSIVINNI NEQEROORUTINIK INERIARTORTITSINEQ.....	26
5.4	SULINIUT - QIMARNGUIIT ILAQUTARIINNULLU SULLISSIVINNULLU ATASSUSIKKAT	27
5.5	SULINIUT - MEEQQANUT ORNITTAKKAT AMERLANERUSUT.....	27
5.6	SULINIUT - ILAQUTARIINNULLU AARLERINARTORSIORTUNUT INISSAT	28
5.7	SULINIUT - ATAATSIMUT ISIGINNILLUNI ANGAJOQQAAT PIGINNAANGORSARNEQARNERANNIK PIKKORISSARTITSINEQ	28
5.8	SULINIUT - ANGAJOQQAANGORLAANUT MEERARTAARNERMUT ATATILLUGU TUNISSUTIT	28
5.9	SULINIUT - MEEQQRINEQ PATAJAANNERUSOQ	29
6	ILORRISIMAARNERULERNISSAQ NEQEROORUTILLU AMERLANERUSUT	30
6.1.1	<i>Pitsaanerumik qulaajaaneq suliarinninnerlu</i>	30
6.1.2	<i>Sunngiffeqarnermi kulturi pitsanngorsagaq</i>	30
6.1.3	<i>Ilorrisimaarnissap ukkatarineqarnera tamanullu neqeroorutit</i>	30
6.1.4	<i>Toqqissisimaarneq inersimasullu akisussaassuseqartut</i>	30
6.1.5	<i>Kalaallit innuttaasut patajaallisarneqarnerat</i>	30
6.1.6	<i>Isumassarsianut nutaanut inissaqartitsinissaq</i>	30
6.2	SULINIUT - SUNNGIFFIMMI NEQEROORUTIT PATAJAALLISARNEQARNISSAAT	31
6.3	SULINIUT - ULLUKKUT PAAQQINNIFFINNI ATUARFINNILU KAAMMATTUISOQARNERMIK AAQQISSUUSSINEQ	31
6.4	SULINIUT - ATUARFINNI ULLAACKORSIORTITSISARNEQ	32
6.5	SULINIUT - SIANISSUTSIKKUT PEQQISSUUNISSAP ANNERTUNERUSUMIK UKKATARINEQARNERA	32
6.6	SULINIUT - MEEQQAT TARNIKKUT NAPPAATAANNIK KATSORSAANERMIK PATAJAALLISAANEQ.....	32
6.7	SULINIUT - MEEQQAT NIPAASA TUSAANEQARTARNISSAANNUT SINAAKKUTISSAT PATAJAANNERUSUT	33
6.8	SULINIUT – MEEQQANIK QULAAJAANEQ.....	33
7	OQARTUSSAASOQARFIIT ASSIGIINNGITSUNIK SULIALLIT AKORNANNI SULEQATIGIINNEQ PATAJAALLISARNEQASSAAQ	34
7.1.1	<i>Meeqqanut ilaqutariinnullu suliassaqarfimmu tamarmut oqartussaasoqarfiit assigiinngitsut suleqatigiinnerat tunngaviussaaq</i>	34
7.1.2	<i>Aaqqissuussinerit ajortiasuunngitsut</i>	34
7.1.3	<i>Suleriaatsit pitsaanerusut</i>	34
7.1.4	<i>Akisussaaffiit agguataarneqarnerat ersarissoq</i>	35
7.1.5	<i>Nassaarinninnissaq innersuussinerlu</i>	35
7.1.6	<i>Qarasaasiaq atorlugu sullissineq annertunerusoq</i>	35
7.2	SULINIUT - OQARTUSSAASOQARFIIT ASSIGIINNGITSUNIK SULIALLIT AKORNANNI SULEQATIGIINNERMIK PITSANNGORSAANEQ.....	35
7.3	SULINIUT - KINGUAASSIUTITIGUT ATORNERLUNNEQARTARNEQ AKIORNIARLUGU SULINIARNERMIK ANNERTUSIINEQ 36	
7.4	SULINIUT - KINGUAASSIUTITIGUT ATORNERLUISOQARSIMANERANIK PASITSAASSAQARNERMI ILISIMASAQALERNERMILUUNNIIT QANOQ ILIORNISSAMUT ILITSERSUUT.....	36

7.5	SULINIUT – ILAQTARIINNI NAKUUSERFIUSUNI MEEQQAMIK PERORIARTORTOQARNERANIK PASITSAASSAQARNERMI ILISIMASAQALERNERMILUUNNIIT QANOQ ILIORNISSAMUT ILITSERSUUT.....	37
7.6	SULINIUT - ILAQTARIINNI AANNGAJAARNIUTINIK ATUIFFIUSUNI MEERAQ ALLIARTORTOQ PASITSAANNEQARPAT ILISIMANEQALERPALLUUNNIIT ILIUSISSANUT ILITSERSUUT	37
7.7	SULINIUT - MEEQQAP SUMIGINNAGAALLUNI ALLIARTORNERANIK PASITSAASSISOQARTILLUGU ILISIMASAQARTOQARTILLUGULUUNNIIT ILIUSISSANUT	37
7.8	SULINIUT - PINASUARTUMIK IKIUIARTORTARTOQATIGIIT.....	38
8	QARASAASIAQ ATORLUGU SULERIAASEQALERSITSINEQ, ILISIMASAT NALILERSUINERLU	39
8.1.1	<i>Kommunit akornanni ataatsimut ESDH-systemeqalerneq.....</i>	39
8.1.2	<i>Aaqqiissutissat ilaattut qarasaasiaq atorlugu sakkut.....</i>	39
8.1.3	<i>Sumiiffinni piginnaasat qaffasissusaannik akuersarneq.....</i>	39
8.1.4	<i>Tikkuminartuuneq aamma qaninneq.....</i>	39
8.1.5	<i>Oqartussaasoqarfii assigiinngitsunik suliallit akornanni ataqtigiissaarineq</i>	39
8.1.6	<i>Suleriaatsinik pitsanngorsaaneq piuminarsaanerlu.....</i>	40
8.1.7	<i>Ilisimasat paasissutissaatillu.....</i>	40
8.2	SULINIUT - QARASAASIAT ATORLUGIT SULIARINNITTARNISSAMIK PIUMASAQAAT	40
8.3	SULINIUT - QARASAASIAT ATORLUGIT AAQQIISSETEQARNIKKUT SULERIAATSINIK PISARIILLISAANEQ	40
8.4	SULINIUT - MEEQQANUT ILAQTARIINNULLU SULIASSAQARFIMMI QITIUSUMIK ISAAVIK.....	41
8.5	SULINIUT - MEEQQANUT- ILAQTARIINNULLU SULIASSAQARFIMMI PAASISSUTISSAT ILISIMASALLU PILLUGIT PATAJAALLISAANEQ	41
8.6	SULINIUT - MEEQQANUT PAASISSUTISSANIK KATERSIVIK.....	42
8.7	SULINIUT - MEEQQANUT- ILAQTARIINNULLU SULIASSAQARFIK PILLUGU NALUNAARUSIORTARNEQ	42
8.8	SULINIUT - PISORTAT NAMMINERSORTULLU NEQEROORUTAAT PILLUGIT ILISIMASAQARNEQ	42
9	PIGINNAASANIK INERIARTORTITSINEQ, ILINNIQAQQINNERIT-/ ILINNIAGAQAQQINNERILLU SULISUNILLU ATTASSIINARNEQ.....	44
9.1.1	<i>Suliassat aaqqiiviginissaannut pitsaanerusunik tunngavissaqarneq.....</i>	44
9.1.2	<i>Piginnaasanik ineriartortitsineq aamma sulianik ilinniarsimangitsunut pikkorissaanernik annertunerusumik ukkatarineqartoq.....</i>	45
9.1.3	<i>Isumaginninnerup iluani ilinniakkat patajaallisarneqarnissaat.....</i>	45
9.2	SULINIUT - ILINNIAKKAT AAMMA ILINNIQAQQINNERIT-/ ILINNIAGAQAQQINNERILLU SULISUNILLU ATTASSIINARNEQ 45	
9.3	SULINIUT – PIKKORISSAASARNISSANUT AAMMA ILINNIQAQQINNISSANUT-/ ILINNIAGAQAQQINNISSANULLU NITTARTAKKAP QITIUSUP PILERSINNEQARNERA.....	46
9.4	SULINIUT - NAJUKKANI ISUMAGINNINNERUP ILUANI ILINNIARFIIT AAMMA ILINNIARNERMUT ATATILLUGU SULIFFIMMIINNERIT	46
10	ANINGAASAQARNEQ PILERSAARUSIORNERLU	48
11	INNERSUUSSISUTIT.....	49

1 Siulequt

Innuttaasumi sanngiinnersaanik isumaginnissinnaanngorluni inuiaqatigiittut atugarissaarfiusutut nunatta piffissap sivikitsup iluani ineriartorsimanera tulluusimaarutigaa. Sulisut pimoorussilluartut tuusintilikkaat ullut tamaasa inoqatiminnik ineriartortitsiniarlutik suliarortfigisartagaannik peqqinnissaqarfepugut, ilinniartitsiveqarfearluta aamma isumaginnittoqarfearluta.

Suut ajornannginersut pinngortitamit nunallu pissusaanit killilerneqartarput. Innuttaasut ataasiakkaat pisortani oqartussaasut ungasissorujussuartut misigisinnaasarpaat. Inuiaqatigiinnit piniarnermit inuussutilinniit inuiaqatigiinnut ilisimasaqarfiusutut katitigaasunut piffissami sivikitsumi ingerlasimavugut.

Sukkasuumik ineriartornerput pitsaasunik pitsaavallaanngitsunillu kinguneqartitsisimavoq. Meeqqat angajoqqaavisa, ningiukkuisa/aanaakkuisa ittukkuisa/aataakkuisa pitsaasumik toqqissisimanartumillu peroriartortinnissaannut ajornakusoortitsinermik meeqqat ilarpassuinut tamanna kinguneqartarsimavoq – sumiginnaanermik misigisaqartarsimapput. Meeqqat sumiginnarneqarsimasut ilinniagaqarnissamik ajornakusoortitsisarput. Meeqqat sumiginnarneqarsimasut – inersimasunngoreernerminni – namminneq meeqqamik pitsaasumik toqqissisimasumillu peroriartortinnissaat ilungersunartittarpaat. Arlaanik iliuseqanngikkutta sumiginnaaneq ingerlateqqinneqartarpoq. Sumiginnaanerup akiorneqarnissaa suliassaavoq ajornakusoortoq piuminaatsorlu, inuiaqatigiittut ataatsimoorluta ukiuni arlalinni kivitseqatigiinnissatsinnik piumasaqaatalik. Sukkasuumik sapernaatsumillu aaqiivigineqarsinnaanngitsoq. Meerartatta isumassorneqarnissaasa qulakkeerneqarnissaanut tamatta suleqataassaagut.

Meeqqanut taakkunungalu ilaquataasunut sullissinnermut Naalackersuisut Meeqqanik sumiginnaasarneq akiorniarlugu nuna tamakkerlugu iliuusissanut pilersaarusiaat 2020-2030 siunissaq ungasinnerusooq eqqarsaatigalugu ataatsimoortumik sammiviliissaaq. Kalaallit inuiaqatigiivini atugarissaarfiusunik, Kalaallit Nunaanni nukissat aallaavigalugit ineriartortitsinissatsinnik pisariaqartitsivugut, tassanilu nunap pissusaata aamma inuiaqatigiiffisatsinni nukissatigut periarfissagut aallaavigissavagut.

Sumiginnaaneq pillugu ajornartorsiut katsorsaanerinnakkut qaangersinnaanngilarput. Katsorsaaneq pingaaruteqarpoq, kisianni annertunerusumik ujartuineq aamma pitsaaliuineq ukkatarissavarput, taamaalilluni sumiginnaaneq pissutigalugu isumaginninnikkut suliat ikinnerulersinneqassammata, aamma meeqqat ilaqutariillu pisariaqartitsigaangata pitsaanerusumik eqqortumik tapersersorniassagatsigit. Inuunermimi pilluarneq atugarliornerlu atugassarititaapput. Kikkut tamarmik ikiorneqarnissaminnik imaluunniit inuuneq qanoq ingerlanneqassanersoq pillugu siunnersorneqarnissaminnik pisariaqartitsisinnaapput.

Suliassaqarfimmut siusinnerusukkat periusissiaasarsimasunit atitunerungaartumik aamma tamanut atuuttumik iliuusissamik pilersaarummik suliaqarnikkut, inuunerminni atugassarititaasunut meeqqat inersimasullu patajaallisarneqarnissaat iliuusissanut pilersaarutit taamaammat siunertaraa.

Atuarluarisi!

Isumaginninnermut Inatsisinillu Atuutsitsinnermut Naalackersuisooq

Martha Abelsen

Martha Abelsen

2 Eqikkaaneq

Meeqqanik sumiginnaasarneq akiorniarlugu nuna tamakkerlugu iliuusissanut Naalakkersuisut pilersaarutaat Inatsisartut aalajangiiffigisaannik UKA 2018/171-imit tunngaveqarpoq, aamma meeqqat ilaqutariinni isumassorneqarlutik peqqissunillu toqqissisimanartunik sinaakkuteqarlutik peroriartornissaannik qulakkeerinninnissamik siunertaqarpoq.

Ilaqutariinnut aarlerinartorsiortunut iliuusissanut pilersaarut sammitinneqarpoq, kisianni aamma suliniutinik tamanut atuuttunik arlariinnik, meeqqanut ilaqutariinnullu suliaasaqarfimmi tamarmi ilaqutariinnik tamanik kivitsisussanik imaqarluni. Meeqqanik sumiginnaasarneq akiorniarlugu nuna tamakkerlugu iliuusissanut pilersaarut Naalakkersuisut ilaqutariinnut politikianut takkuttussamut, meeqqat ilaqutaasalu sullinneqarnerannut pingaarnertigut anguniakkanik siunnerfilimmut ataneqartillugu isigineqassaaq. Taamatuttaaq inuttaasut peqqinnissaannut pilersaarummut Inuuneritta III-mut ataneqartillugu iliuusissanut pilersaarut isigineqassaaq, tassani, peqqinnissamut siuarsaatit suliniutit tamanut atuuttut ukkataralugit, meeqqat inuunerannik nalinginnaasumik pitsanngorsaasoqarnissaa siunertaarinqarpoq. Taamatuttaaq nunamut tamarmut periusissiat soorlu Killiliisa aamma Meeqqat 0 – 18 iliuusissanut pilersaarut ikorfartussavaat.

Iliuusissanut pilersaarutip pitsaaliuilluni tamakkiisumik isiginnittaaseqarneq pullavigaa, tassani kikkut tamarmik suliaminnik ataqatigiissaarissapput, kikkullu tamarmik pineqartumik kivitseqataassapput, taamaalilluni suliniutit oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinnikkut ingerlanneqarsinnaaqullugit.

Meeqqamik ilaqutaanillu tamakkiisumik isiginnittaaseq aallaavigalugu ukkatarinninnerup siusissukkut iliuuseqarneq aamma pitsaaliuinermik pitsaanagerusumik suliniuteqarneq qulakkiissavai. Naggataagummi unammillernartitat ilaqutariinni ataasiakkaani pilersarput, tassani iluana pitsaaliuinerit misileqqaartariaqarigut.

Iliuusissanut pilersaarut suliniutinik 32-nik tulliuuttunik imaqarpoq:

2.1.1 Meeqqanut- ilaqutariinnullu suliaasaqarfik qanittoq pitsaaliorfiusorlu

1. Suliniut – Ilaqutariinnut tamarmiusunut meeqqanut ilaqutariinnullu sullissiviit
2. Suliniut – Meeqqanut- ilaqutariinnullu sullissivinni neqeroorutinin ineriartortitsineq
3. Suliniut – Qimarnnguiit ilaqutariinnut sullissivinnut atassusikkat
4. Suliniut – Meeqqanut ornittakkat amerlanerusut
5. Suliniut – Ilaqutariinnut aarlerinartorsiortunut inissat
6. Suliniut – Ataatsimut isiginnilluni angajoqqaat piginnaanngorsarneqarnerannik pikkorissartitsineq
7. Suliniut – Angajoqqaanngorlaanut meerartaarnermut atatillugu tunissutit
8. Suliniut – Meeqqarineq patajaannerusoq

2.1.2 Ilorrisimaarnerulernissaq neqeroorutillu amerlanerusut

9. Suliniut – Sunngiffimmi neqeroorutit patajaallisarneqarnissaat
10. Suliniut – Ullukku paaqqinniffinni atuarfinnilu kaammattuisoqarnermik aaqjissuussineq
11. Suliniut – Atuarfinni ullaakkorsiortitsisarneq
12. Suliniut – Sianissutsikkut peqqissuunissap annertunerusumik ukkatarineqarnera
13. Suliniut – Meeqqat tarnikkut nappaataannik katsorsaarnermik patajaallisaaneq
14. Suliniut – Meeqqat nipaasa tusaaneqartarnissaannut sinaakkutissat patajaannerusut
15. Suliniut – Meeqqanik qulaajaaneq

2.1.3 Oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinneq Patajaallisarneqassaaq

16. Suliniut – Oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinnermik pitsanngorsaaneq
17. Suliniut – Kinguaassiutitigut atonerlunneqartarneq akiorniarlugu suliniarnermik annertusaaneq
18. Suliniut – Kinguaassiutitigut atonerluisoqarsimaneranik pasitsaassaqaqarnermi ilisimasaqalernermiluunniit qanoq iliornissamut ilitsersuut
19. Suliniut – Ilaqutariinni nakuusertoqartarnera pillugu pasitsaassaqaqarnermi ilisimasaqalernermiluunniit qanoq iliornissamut ilitsersuut
20. Suliniut – Ilaqutariinni aanngajaarniutitik atuiffiusuni alliertortoqartoq pasitsaanneqarpat ilisimaneqalerpalluunniit iliuusissanut ilitsersuut
21. Suliniut – Ilaqutariinni sumiginnaasoqarneranik pasitsaassaqaqarnermi ilisimasaqalernermiluunniit qanoq iliornissamut ilitsersuut
22. Suliniut – Pinasuatumik ikiuartortartoqatigiit

2.1.4 Qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqalersitsineq, ilisimasat nalilersuinerlu

23. Suliniut – Qarasaasiat atorlugit suliarinnittarnissamik piunasaqaatit
24. Suliniut – Qarasaasiat atorlugit aaqqiissuteqarnikkut suleriaatsinik pisariillisaaneq
25. Suliniut – Meeqqanut ilaqutariinnullu suliassaqaqarfirmi neqeroorutinut qitiusumik isaavik
26. Suliniut – Meeqqanut- ilaqutariinnullu suliassaqaqarfirmi paasissutissat ilisimasallu patajaallisarneqarnissaat pillugit immikkoortorta
27. Suliniut – Meeqqat pillugit paasissutissanik katersivik
28. Suliniut – Meeqqanut- ilaqutariinnullu suliassaqaqarfik pillugu nalunaarusiortarneq
29. Suliniut – Pisortat namminersortullu neqeroorutaat pillugit ilisimasaqarneq

2.1.5 Piginnaasanik ineriartortitsineq, ilinniaqqinnerit-/ ilinniagaqaqqinnerillu sulisunillu attassiinnarneq

30. Suliniut – Ilinniakkat aamma ilinniaqqinnerit- / ilinniagaqaqqinnerillu ukkatarineqarnerat
31. Suliniut – Pikkorissaasarnissanut aamma ilinniaqqinnissanut- / ilinniagaqaqqinnissanullu nittartakkap qitiusup pilersinneqarnera
32. Suliniut – Najukkami isumaginninnerup iluani ilinniakkat aamma ilinniarnermut atatillugu suliffimmiinnerit ukkatarineqarnerat

Iluamik ingerlasumik oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinnermik piunasaqaat tunngavigalugu suliniutit suliarineqarput, aammalu taamaammat meeqqanut-ilaqutariinnullu suliassaqaqarfirmi suliaqartut tamarmik ingerlaavartumik oqaloqatigineqartassapput ilaatinneqarlutillu. Suliniutit piviusunngortinneqarnissaannut suliaqartut misilittagaat annertuut iliuusissanut pilersaarummi atorneqassapput.

3 Aallaqqaasiut

Meerarpassuit peroriartornerminni sumiginnagaaneq misigisarpaat, sumiginnagaanerlu inuunerup sinnerani tarnikkut timikkullu itisuumik sunniuteqarsinnaavoq. Sumiginnaaneq tassaavoq inuup inunnit allanit isumagineqarnani nammineersinnaanngitsup, isumassorneqarnissaminik ikiorneqarnissaminillu pisariaqartitaminik isumagineqannginnera. Meerarpassuit amerlasuut sumiginnagaasut tamatta ullutsinni inuunerput sunneqqavaat aamma siunissarput sunnertussaallugu. Meeqqanik sumiginnaasarneq ukiorpassuarni ajornartorsiu-taasimavoq inuiaqatigiinnut unammillernartoq. Naalakkersuisut sumiginnaasarneq annikillisarni-arlugu akiorniarlugulu taamaattumik inerititaqarfiusumik siunnerfilimmillu aamma siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu pilersaarusiorsimapput.

Meeqqat ilaqutariinni isumassorneqarlutillu toqqissisimanartunik peqqinnartunik avatangiiseqar-lutik peroriartornissaasa qularnaarneqarnissaat Naalakkersuisut meeqqanik sumiginnaasarneq akiorniarlugulu nuna tamakkerlugulu iliuusissanut pilersaarutaata siunertaraa. Meeqqat ilaqutariillu namminneq inuunerannut tunngatillugu Iliuusissanut pilersaarut pisariaqartinneqarpoq, kisianni aamma tamatta siunissatsinni, innuttaasut timikkut anersaakkullu peqqissut tunngavigalugit nam-minersulivinnissaanut piumasaqaataalluni.

Ilaqutariinnut aarlerinartorsiortunut iliuusissanut pilersaarut sammitinneqarpoq, kisianni aamma suliniutinik tamanut atuuttunik arlariinnik meeqqanut ilaqutariinnullu suliassaqarfimmi tamarmi ilaqutariinnik tamanik kivitsisussanik imaqarluni. Meeqqanik sumiginnaasarneq akiorniarlugulu nuna tamakkerlugulu iliuusissanut pilersaarut Naalakkersuisut ilaqutariinnut politikianut takkuttussamat, meeqqat ilaqutaasalu sullinneqarnerannut pingaarnertigut anguniakkanik sinaakkusiisussamat ataneqartillugu isigineqassaaq. Aammattaaq Iliuusissanut pilersaarut taamatutaaq inuttaasut peqqinnissaannut pilersaarummut Inuuneritta III-mut ataneqartillugu isigineqassaaq, peqqinnissamat siuarsaatitut suliniutit tamanut atuuttut ukkataralugit tassani meeqqat inuunerannik nalinginnaasumik pitsanngortitsisoqarnissaa siunertaavoq. Taamatutaaq periusissiat nunamut tamarmut atuuttut soorlu Killiisa aamma Meeqqat 0 – 18 iliuusissanut pilersaarut manna ikorfartussavaat.

Pitsaaliuinermik suliniutit pitsaanerulersinnissaat iliuusissanut pilersaarutip ukkatarivai, taamaalillutik meeqqat sumiginnagaallutik peroriartortut ikiliartorniassammata. Inooqataanikkut kingornuttakkat kipitinnissaannut pitsaaliuineq pingaaruteqarluinnarpoq. Iliuusissanut pilersaarut tip taamatutaaq sumiginnaasoqartillugu sunniuteqarluartumik piffissarlu eqqorlugulu ikiorsiisarnis-saq qularnaassavaa. Tamanna ilaatigut kommunit sunniuteqarluarnerusumik sullissinissaannut sakkussaannik periaatsinillu tapersiinnikkut, aamma meeqqanut tapersiisoqarnissaanik pisariaqartitsisunut kommunit neqerooruteqartarnissaannut sakkussaannik tapersiinnikkut pissaaq. Iliuusissanut pilersaarut taamatutaaq siumut isigisuussaaq, meeqqanut ilaqutariinnullu suliassaqarfimmi suliniutit atuuffiilu siunissami isumannaarneqarniassammata ineriartortinneqar-lutillu, taamaalillutik siunissaq ungasinnerusoq isigalugu ukiorpassuarni ataannarniassammata a-torsinneqarsinnaallutillu.

3.1 Iliuusissanut pilersaarutip iluatsilluarnissaanut piumasaqaatit pingaarnertit

Iliuusissanut pilersaarut siunissamat ungasissumut pilersaarutaavoq, meeqqanut ilaqutariinnullu suliassaqarfiup ukiuni 10-ni ingerlaavartumik, siullermik 2030-p tungaanuugallartoq kivinneqar-nissaanik siunertalik. Iluatsinnissaanut piumasaqaatit pingaarnertit iliuusissanut pilersaarutip suliniutai toqqaannartumik toqqaannanngikkaluartumilluunniit sunniuteqarput. Taamaalillutik suliniutit ataasiakkaat kisimik pilersaarutip iluatsilluarnissanut piumasaqaatinut pingaarnernut sunniisuussanngillat, kisianni suliniutit ataatsimik sammivillit inernerit sunniissapput. Suliniutit

siunertaq malillugu piviusunngortinneqarsimanersut taamaalillutillu ilimagineqartutut sunniuteqarsimanersut siuariartoqarneranut apeqqutaajumaarput. Taamaattumik suliniutinut ataasiakkaanut suliniutip iluatsilluarnissaanut piumasaqaatinik pingaarnernik aalajangersimasunik aalajangiisoqarpoq.

Inooqataanikkut allannguutit ullormit ullormut pineq ajorput. Taamaattumik iliuusissanut pilersaarutip iluatsilluarnissaanut piumasaqaatit pingaarnernit siunissamut ungasissumut piffissalernerqarsimapput, suliniutit piviusunngortereererneqarnerisa kingorna iliuusissanut pilersaarutip sunniutigisimasaanik naliliinissaq siunertaralugu. Pilersaarutip iluatsilluarnissaanut piumasaqaatit pingaarnernit misissuinikkut uuttortarneqarsinnaasunik tunngaveqarput, taakkulu ukiut allortarlugit innuttaasunik misissuititsinermut aamma Meeqqat atuariiini atuartunik misissuisarneq (HBSC) tunngavigalugu misissuineranut atatillugu nassuiaatigineqartarput.

Iliuusissanut pilersaarutip iluatsilluarnissaanut piumasaqaatit pingaarnernit atuartuni nukarlernut misissuinerani ilaatinneqartartut aallaavigalugit tunngavilerneqassapput. 2018-imi innuttaasunik misissuinerani nukarliit misissorneqartut 1995-imi inunngorsimapput, taamaattumillu 2030-mi nukarliit misissorneqartussat 2005/2010-mi inunngorsimanissaat naatsorsuutigineqarpoq. Taamaattumik 2010-p kingorna inunngortunut 2030-mi pilersaarutip iluatsilluarnissaanut piumasaqaatit pingaarnernit, pitsaaliuineramik suliniutit sunniutaasa takuneqarsinnaannginnerat erseqqissaavigissallugu pingaaruteqarpoq. 2020-/2030-mi inunngortussat pillugit pitsaaliuineramik suliniutit sunniuterpiaat uuttortarneqassappat, taava aatsaat 2040-mi tamatumaluunniit kingornatigut Innuttaasunik misissuititsinermut aamma Meeqqat atuariiini atuartunik misissuisarneq (HBSC) ¹ tunngavigalugu misissuineranut atatillugu nalilerneqarsinnaassapput.

Iliuusissanut pilersaarutikkut, piffissami 2020-2030-mi isumaginninnermut suliassaqarfimmi misissukkanik uuttortarneqarsinnaasut ataatsimut nakkutigineqarnissaat pillugu qulaajaanissamik qulakkeerinnittoqarnissaa aamma iliuusissanut pilersaarutip suliniutitaasa ingerlaavartumik nalilersuiffigineqarnissaat qulakkeerneqassapput, taamaalillutillu misissuinikkut uuttortarneqarsinnaasuni nutaani aamma atorineqareersuni pitsanngoriaatit qulakkeerneqarsinnaassallutik. Procentit siullit 2018-imi kisitsisit² kisinneqartut takutippaat aamma procentit tulliisa 2020-mi angusassat takutippaat.

Paasisutissat pigineqareersut tunngavigalugit 2030-p tungaanut iliuusissatut pilersaarummi makku qulakkeerneqassapput:

- Angajoqqaanngorlaa MANU³ aqutugalugu angajoqqaatut piginnaanngorsarnermik pikkorissarlutik naammassisartut 95 procentinngussaaq
- Meeqqat inuunerminnik *qaffasissumik*⁴ pitsaassusiliisartut amerlassusaat 75 procentimit 95 procentinngussapput.
- Meeqqat peqqissutsiminnik *pitsaalluinnartumik* imaluunniit *pitsaasumik*⁵ namminneq naliliisartut amerlassusaat 82 procentimit 95 procentinngussapput.
- Meeqqat *perlilerlutik* innanngisaannarlutik imaluunniit atuariatunngisaannarlutik oqartartut amerlassusaat 71 procentimit 95 procentinngussapput.
- Meeqqat assut ernumassutigisartakkaminnik ataaminnik anaanaminnillu *ajornanngitsuaqqamik* imaluunniit *ajornanngitsumik* oqaloqateqartartut amerlassusaat,

¹ Innuttaasunik misissuineq assingusumik periaatsimik atuisoq naatsorsuutigigaanni.

² Innuttaasunik misissuineq imaluunniit Meeqqat atuariiini atuartunik misissuisarneq (HBSC).

³ Ilaqutariinngortussanut ilaqutariinnullu mikisunik meerartalinnut pilersaarut MANU.

⁴ Meeqqat atuariiini atuartunik misissuisarnerni (HBSC) Kalaallit Nunaanni inuunerup pitsaassusaanik qaffasissumik naliliisarneq Cantrilsiputtuutaani 7-10-mik qaffasissuseqarpoq.

⁵ Peqqissutsimik nammineq naliliinerup atuartut ataasiakkaat peqqissusertik pillugu namminneq paasinninnerivaat aamma naliliinerivaat, meeqqallu ilorrisimaarneranik ersersitsisuulluni.

ataataminnik oqaloqateqartartut 63 procentinit, anaanaminnillu oqaloqateqartartut 77 procentinit, angajoqqaat marluutillugit 90 procentingussapput.

- Angajoqqaat meeraallutik angerlarsimaffimmini imigassamik ajornartorsiuteqarlutik peroriartorsimasutut oqaatiginnittut 37 procentinit 10 procentingussapput.
- Meeqqat meeraallutik angerlarsimaffimmini persuttaanermik misigisaqartarlutik peroriartorsimallutik oqaatiginnittut 28 procentinit annerpaamik 5 procentingussapput.

3.2 Iliusissanut pilersaarutip ilisimasaniq tunngaveqarnera

Iliusissanut pilersaarummi suliniutit meeqqanut ilaqutariinnillu suliasaqarfimmi ukiuni 10-ni kingullerni misissueqqissaarinernik arlalinnik tunngaveqarput. Tamatumani ilaatigut pineqarput danskit isumaginninnermik aqutsisoqarfiata Kalaallit Nunaanni isumaginninnermut suliasaqarfimmut innersuussutai, Namminersorlutik Oqartussat nakkutilliinermi nalunaarusiari-sartagai, kommuninit nalunaarutaasartut kiisalu MIO-p kaammattuutai.

Isumaginninnermut Inatsisinillu Atuutsitsinnermut Naalackersuisoqarfik upernaq 2018-imi kommunini workshopertitsivoq kiisalu nuna tamakkerlugu peqataaffigineqartumik ataatsimeersuartitsilluni, taakkunani suliatigut ilinniarsimasut iliusissanut pilersaarutip imaanut ilapittuutitut ilisimasatik paasissutissallu ingerlateqqittarsimavaat. Tamatuma kingornatigut ilaatigut kommuninit suliatigut ilisimasallit arlalissuit sammisat killilikkat piviusut aalajangersimasut aamma piviusumik piviusungortitsinissat pillugit periarfissat pillugit oqaloqatigineqartarsimapput.

Suliniutit kommuninit tallimaasunit ilisimasaniq paasissutissanillu annertuumik tunngaveqarput. Suliatigut ilisimasallit ulluinnarni meeqqaniq ilaqutariinnillu sullissisartut taamaalillutik suliniutinut iliusissanut pilersaarummut ilaasinnaasunik aalajangersimasunik siunnersuuteqarsimapput. Kommunit ulluinnarni ilaqutariinnut attaveqartartuupput, taamaattumillu ajornartorsiutinik qaa-ngerniagassaniq meeqqat ilaqutariillu aamma allaffeqarfiit unammilligassaniq misigisartagaannik sukumiisumik ilisimasaqarlutik. Kommunit pisortaanernit, isumaginninnermi pisortanit, sulianiq suliarinnittartunit kommuninilu isumaginninnermut peqqissutsimullu tunngasunik sulialinnit suleqatinit allanit misilittakkat ilisimasallu pissarsiarineqarsimapput.

Tamatuma saniatigut naalackersuisutiguunngitsunit suliniaqatigiiffinit (matuma kingorna NGO-nik taagorneqartunit), ilinniagaqartitsivimmit, peqqinnissaqarfimmit, politiinit, suliffissarsiuussisarfinnit (Majoriaq) aamma aanngajaarniutinik pinngitsuuisinnaajunnaanermik katsorsaavinnit (Al-lorfik) suliamut ilinniagallit ilisimasaat misilittagaallu pissarsiarineqarsimapput.

Suliatigut ilinniarsimasut ilisimasaat paasissutissaataallu tassaammata sulinnermi tunngavissusut aamma suliniutinut pilersaarummi suliniutaasut qitiusumik aallaavigissagaat erseqqissaavigissallugu pingaaruteqarpoq. Naggaterpiaatigummi kommunini sulisut, ilaqutariit namminneq, NGO-t aamma Namminersorlutik Oqartussat sumiginnaasarnep annikillisinnaarne-ranik suliamik qaqtisusaaapput.

3.3 Iliusissanut pilersaarutip killingi

Innuttaasut akisussaaffimminnik tigusassaminnik tigusinissaannut aamma suliatigut ilisimasallit akisussaaffimminnik suliaqarnissaannut, atugassarititaasunut iliusissanut pilersaarut sinaakkutissat ilanngullugit sinaakkusiivoq.

Iliusissanut pilersaarut sunniuteqassappat ilaqutariit namminneq inuunerminnut akisussaaffimmik tigusinissaat, aamma namminneq akisussaaffimmik tigusinnaanngippata

pisariaqartinneqartumik ikiorneqarnissaat pisariaqarpoq. Ulluinnarni suliatigut suliaqartartut meeqqanik ilaqutariinnillu sullissisartut ulluinnarni suliassaminnik kivitsisinnaanissaat aalajangii-suulluinnarpoq, ilaqutariit taamaalillutik pisortani oqartussanit eqqortumik taparserneqarsinnaaniassammata.

Pitsaaliuinikkut katsorsaanikkullu tapersiissutit patajaallisaaviginerisigut meeqqat angajoqqaallu sumiginnaaffiunngitsumik inuuneqarnissaannut pitsaanerumik iliuusissanut pilersaarutip tunngavilissavaa.

3.4 Iliuusissanut pilersaarutip tunngavia

Meeqqanut ilaqutariinnillu suliassaqaarfimmi qitiusumik pitsanngorsaanerit assigiinngitsut ukiuni kingullerni 5-ini piviusunngortinneqarsimasut iliuusissanut pilersaarutip tunngavigai. Suliniuterpassuarnit suliniarnerpassuarnillu ingerlareersunit misilittakkat atorneqarnissaat pisariaqarpoq.

Ingammik inatsisepassuit Naalagaaffiit Peqatigiit Meeqqat Pisinnaatitaaffii pillugit Isumaqtigiissutaannik aallaaveqarput (matuma kingorna meeqqat pisinnaatitaaffii pillugit isumaqtigiissummik taaneqartartusaaq). Tamanna meeqqat pisinnaatitaaffiisa patajaallisaavigineqarnerannik taamatullu aamma isumaqtigiissutip malinneqalerneranik kinguneqarsimavoq.

Inatsisartut Kulturikkut ingerlatsineq sunngiffimmilu sammisassaqtitsineq pillugit Inatsisartut inatsisaat nr. 5, 6. juni 2016-imeersoq ilaatigut taaneqassaaq.

2017-imi Meeqqat tapersersorneqarnissaannut Inatsisartut inatsisaat nr. 20, 26. juni 2017-imeersoq (matuma kingorna meeqqat tapersersorneqarnissaannut inatsimmik taagorneqartoq) 2017-imi akuerineqarpoq. Inatsit ilaatigut kommunit meeqqanut pisussaaffii pillugit sinaakkusiivoq. Meeqqanut toqqaannartumik atugarissaarnermik tunniussinissaq kommunit akisussaaffigaat. Meeqqat taparserneqarnissaannut inatsisip Kalaallit Nunaanni tamarmi meeqqanik sullissineq pisariaqartinneqartumik pitsaasumik ilusilersorpaa.

Isumaginninnermut Aqutsisoqarfik 2017-imi pilersinneqarpoq, kommunillu sulinerannik ikiuuttussatut aamma isumaginninnermut suliassaqaarfimmi qitiusumik atuuffiitut amerlasuunut ingerlatsinermik suliaqartusaailluni. Kiffartuussinerit piginnaasallu qanoq kommuninik pitsaanerpaamik sunniuteqarlutik tapersersortarneraat pillugu ingerlaavartumik nalilertarnissaat pisariaqartinneqarpoq. Taamaattumik 2019-imi aqutsisoqarfiup suliassai amerlineqarput, taamaalilluni peqqinnissaqaarfimmut aamma isumaginninnermut suliassaqaarfinni pitsaaliuinnermik suliniutit aqutsisoqarfiup ataanut katersorneqarsimallutik, taaguutaalu Pitsaaliuinnermut Isumaginninnermullu Aqutsisoqarfimmut allanngortinneqarluni.

Aammattaarli suli unammilligassarpassuaqartoq takuneqarsinnaavoq. Nakkutilliinernit nalunaarusiat takutissimavaat kommunit inatsit malillugu suliassaminnik kivitsisinnaanermut amerlasoorpassuartigut pisariaqartinneqartunik nukissaqanngitsut aamma piginnaasaqanngitsut. Taamaattumik ilaatigut meeqqat taparserneqarnissaminnik ikiorneqarnissaminnillu pisinnaatitaaffigisaminnik pinngitsoorinissaat aarlerinarpoq.

Inatsisip eqqortinneqannginera Naalakkersuisut akuerisinnaanngilaat, peqatigitilluguli kommunit annertunerumik tapersersorneqarnissaat pisariaqartinneqartoq nassuerutigaat, taamaalillutik kommunit siunissami inatsisip siunertarisaanik siunertaanillu

naamassinnissinnaaniassammata. Taamaattumik iliuusissanut pilersaarummi suliniutini taman-na immikkut ittumik ukkatarineqarneqarumaarpoq.

3.5 Iliuusissanut pilersaarutip tunngavigisai

Iliuusissanut pilersaarut tunngaviusumik najoqqutassanik assigiinngitsunik tunngaveqarpoq, suliniutinut tamanut atuuttunik:

3.5.1 Pilersaarut ataatsimut isiginnittoq

Sumiginnaaneq pineqartillugu meeqqat kisimik isiginiarneqarsinnaanngillat, angajoqqaaminullu atasutut isigineqartariaqarlutik. Taamaattumik iliuusissanut pilersaarut meeqqanik ilaqutariinnillu qitiutitsisutut ataatsimut isiginnittumik pilersaarutaavoq. Sumiginnaanermut pissutaasartut assigiinngitsorpasuupput, suliniutillu ataatsip kisimiilluni sumiginnaasarneq annikillissinnaanngilaa. Taamaattumik, tamarmik immikkut sumiginnaasarnermik annikillissiumaartut neriuutigalugu, a-taasiakkaanik assigiinngitsunik suliniuteqarnerit pilersinneqarsinnaanngillat. Iliuusissanut pilersaarut ataatsimut isiginnittumik aamma ataqatigiissaarneqartumik suliniuteqarnissamik tunngaveqarpoq, tamannalu kommuninit, NGO-nit, Inatsisartunit Naalakkersuisunillu akisussaaffiqineqassaaq.

3.5.2 Meeqqamut pitsaanerususaaq qitiutinneqassaaq

Meeqqat pitsaanerusunik atugaqalernissaannut aamma ajornartorsiutaasinnaasut takuneqarlutillu tusaaneqarnissaannut iliuusissanut pilersaarummi suliniutissat ikiuutaaqataassapput. Meeqqat ilaqutariinnut ilaapput, kisianni meeqqat nipaap pisariaqartitaasalu ilaqutariit pillugit suliaqarnermut annertunerusumik ilaalernissaat pisariaqartinneqarpoq. Taamaalilluni meeqqat pisariaqartitaasa siullerpaatut naammassineqartarnissaannik malunnartumik pisariaqartitsisoqarpoq, tamatumalu kingorna katsorsaanerit sullissinerillu naleqqussarneqartassapput. Taamaattumik meeqqamut pitsaanerususaaq suliniutini tamani aamma ilaqutariinnut sammititani katsorsaanerni qitiutinneqassaaq.

3.5.3 Meeqqat tamarmik ilorrisimaarnerat ukkatarineqassaaq

Meeqqat tamarmik atuagarliorsinnaapput, aamma meeqqat ilorrisimaarnerat pillugu nalinginnaasumik ujartuinisaaq pillugu ukkassinisaaq periarfissaqartitsivoq. Meeqqat tamarmik ilorrisimaarnissaannik tarnikkullu peqqissusaannik annertunerusumik ukkataqarnisaaq pisariaqartinneqarpoq. Meeqqat ilorrisimaarnerannik annertunerusumik ukkataqarnikkut kommunini ingerlatsivinni isumaginninnikkut suliassanngortinneqannginnerani annertunerusumik ujartuisoqarsinnaallunilu siusissukkut iliuuseqartoqartalissaaq.

3.5.4 Neqeroorutit innuttaasunut qanittut ataqatigiissullu

Meeqqat ilaqutaasullu atugarisarnissamat periaatsimik ataqatigiissaakkamik naapinneqassapput. Tamatumunnga suliniutit akornanni ataqatigiissaarisooqarnissaanik pisariaqartitsisoqarpoq aamma taakku meeqqat ilaqutariillu pissutsinut atugaannut tapersersuinissaannik pisariaqartitsisoqarluni. Meeqqat ilaqutariillu qitiutinneqarnissaat anguniagaavoq, matumani suliniutit sunniutaannik pitsaasunik misigisaqarnissaat ilanngullugu. Sumiginnaasarneq ajornartorsiutaanngimmat immikkoortoq, ilaqutariit tamarmik pitsaaliuineranut aamma katsorsaalluni periutsinut ilanngutitinneqarnissaat pisariaqartinneqarpoq.

3.5.5 Sumiiffinni aaqqiissutit

Nunami tamarmi sumiiffinni pissutsit aallaavigissallugit pingaaruteqarpoq. Kommunini aamma kommunit akornanni nunap pissusaatigut aamma nukissatigut assigiinngissuteqartoqarpoq,

taamaattoqarneralu suut piviusumik piviusunngortinneqarsinnaanerannut killiliisarpoq. Suliniutit tamarmik kommunini piviusut aallaavigalugit sumiiffinni aaqqiissutaasinnaasut immikkut ukkatarissavaat.

3.5.6 Meeqqanut ilaqutariinnullu suliassa qarfimmi pisariillisaaneq pitsanngorsaanerlu

Meeqqanut ilaqutariinnullu suliassa qarfimmi assigiinngitsunik suliallit akornanni suleriaatsit pisariillissarnissaat aamma pitsanngorsaaviginissaat immikkut ittumik iliusissanut pilersaarummi ukkatarineqarput. Sulisunut ataasiakkaanut qitiusumik sumiiffinnilu allaffissornikkut aqutsinerup sunnuteqarnerulernissaanik piuminernerulernissaanillu kinguneqassaaq.

Tunngaviusumik aaqqissuulluakkamik piuminarsaaneq suliniutit ineriartortinnissaannut pitsanngorsaaviginissaannullu pisariaqartinneqarpoq.

3.5.7 Meeqqanut ilaqutariinnullu suliassa qarfimmu ataatsimoorussamik toqqammavik

Iliusissanut pilersaarut ataatsimut siunissarlu ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu meeqqanut ilaqutariinnullu suliassa qarfimmik pitsaasumik ingerlalluurtup pilersinnissaanut ineriartortitsinermut ukkataqartumik pilersaarutaavoq. Iliusissanut pilersaarut meeqqanut ilaqutariinnullu suliassa qarfiup erseqqissumik pingaarnerusutigullu sammiveqarnissaanik qulakkeerinnissaaq, taamaalillutik kommunit suleriaatsinik akulikitsumik allanngorartunik aamma politikikkut suliniutinik nutaanik eqqugaasassanngillat.

3.5.8 Nutarterineq, nutaaliorneq qarasaasiarsornerlu

Meeqqanut ilaqutariinnullu suliassa qarfiup siunissamut qulakkeerneqarnissaanut ilapittuutaanissaat iliusissanut pilersaarummi suliniutit siunertaraat. Tamatumani qangaaniilli sinaakkutaasimasut suleriaatsillu suliassa qarfiup maannamut sulinermini tunngavigisimasaasa nutarterneqarnissaat nutaaliorneqarnissaalu piumasaqaataavoq. Tamanna innuttaasut iluaqutissaannik qarasaasiakkut aaqqiisoqartalernissaanik pingaarnersiutinissaq nassataraa. Taamaalilluni suliniutit suleriaatsillu ulluinnarni atorsinnaasut anguniakkap ilagai. Nukissat taamaalillutik meeqqat ilaqutariillu inuunerannik pitsaanerulersitsisunut atorneqassapput.

3.5.9 Piviusorsiorneq, sunniutit sulisaaserlu

Suliniutinik piviusorsiorumik ulluinnarni timitalernerqarsinnaasunik iliusissanut pilersaarut taamaallaat imaqassaaq. Suliniutit piviusorsioruunerat taamaalilluni appasissumik anguniagaqarnermik ersersitsisuunani, akerlianik anguniakkat piviusullu imminnut ingiaqatigiillutik malittariaqarnerannut akuersaerneruvoq. Naalakkersuisut angusaqarluarusupput ilaqutariillu suliniutit piviusorsiorut naammassineqartut sunniutaannik piviusunik misigisaqarnissaat kissaatigalugu.

3.5.10 Nalilersuineq ingerlaavartumillu aaqqiissuteqartarneq

Suliniutit aamma suliassat allat iliusissanut pilersaarummi ingerlaavartumik nalilersorneqartarnissaat ukkatarineqarpoq. Suliniutit kissaatigineqartut sunnuteqanngippata taava suliniutit tamarmik piffissap piviusunngortitsiviusup kingorna aaqqiivigineqartarnissaat anguniagaavoq. Ukiut tamaasa suliniutinut ataasiakkaanut iluatsilluarnissamut piumasaqaatit pingaarnert aalajangerneqartassapput, taakku suliniutip piviusunngortinneranut naliliinermut atorneqartassapput. Pilersaarutip iluatsilluarnissaanut piumasaqaatit pingaarnert "SMART"⁶ (Immikkut ittut, Uuttortarneqarsinnaasut, Pilerinartut, Piviusorsiorut, Aalajangersimasumik piffissalikkat) pillugu tunngaviit malillugit aalajangerneqartassapput.

⁶ SMART: Immikkut ittut, Uuttortarneqarsinnaasut, Pilerinartut, Piviusorsiorut, Aalajangersimasumik piffissalikkat

3.5.11 Ungasinnerusiq isigalugu ineriartorneq

Sumiginnaasarnermik annikillisitsiniarneq sivisuumik suliassaavoq, inuiaqatigiinni tunngaviumik allanngortitsinissanik piumasaqaateqarfiusoq. Suliniutit arlallit piffissamut qanitumut anguniagaqarput qularnanngitsumillu imaaliallaannaq sunniuteqassapput, kisiannili aamma suliniutit allat aatsaat kinguaariit arlallit ingerlaneranni sunniuteqartussaassallutik. Iliuusissanut pilersaarutip sunniutai tamarmiusut nalilerneqassappata, suliniutit sukumiisumik piviusunngortinnissannut piffissaqarnissaat pisariaqartinneqarpoq. Suliniutit tamarmik naammassineqarnissannut suliniutit allat naammassineqarsimanissaat, aamma iliuusissanut pilersaarummi anguniagassat ilaannik immikkoortumi tamarmi suleqatigiittoqarnissaa aalajangiisuusaaq.

3.6 Iliuusissanut pilersaarummi suliniutit piviusunngortinneqarneri

Iliuusissanut pilersaarut katillugit 32-nik suliniutitaqarpoq. Iliuusissanut pilersaarummi suliniutit arlallit maanna meeqqanut ilaqutariinnullu suliassaqarfimmi aningaasaqarnikkut nukissatigullu sinaakkutaareersut iluanni piviusunngortinneqarsinnaapput. Suliniutit allat kommunit suleqatigalugit aaqqiissutissanut ilutsinik piviusunik suliaqartoqarnissaa sioqqullugu suli erseqqissaanissamik misissueqqinnissamillu pisariaqartitsissapput. Suliassat amerlasuut kommunit sumiiffinni aaqqiivigineqartussaanagerat, aamma kommunit sumiiffinnilu najugaqarfiit assigiinngitsuunerat tamatumunnga pissutaapput. Immikkuullarissumik periaatsit atorlugit sumiiffinni aaqqiissutissat ilusilersornissaat piviusunngortinnissaallu kommunit ataasiakkaarlugit peqatigalugit ataqatigiissaarneqassapput.

3.6.1 Suliniutit ingerlareersut nutaallu

Suut piviusunngortinneqarsinnaanersut apeqqutaatillugit, suliniutit amerlanersaat suliniutinik neqeroorutinillu qitiusumit sumiiffinnilu ingerlanneqareersunik toqqammaveqassapput. Suliniutit assigiinngitsut arlallit ineriartortitsilluni suliniutit, nutaamik allanngortitsinissamut atorsinnaasumik pissuseqarput. Taamaattumik suliniutit arlallit suliniutinik neqeroorutinillu ingerlareersunik nutaamik allanngortitsinissamik piumasaqaateqarsinnaapput, suliniutit taamaalillutik sunniuteqarnerulersillugit aamma assersuutigalugu innuttaasunut ataqatigiinnerulernerannik kinguneqartilerlugit.

Suliniut allat neqeroorutaapput nutaat, qitiusumik sumiiffinniluunniit kiffartuussivinnik nutaanik pilersitsisoqarnissaannik pisariaqartitsinissaasut. Suliniutinut taakkununnga atorfinnik nutaanik pilersitsisoqarnissaanut pisariaqartitsisoqarsinnaavoq, taamaalillunilu qitiusumik sumiiffinnilu aningaasaqarnikkut sinaakkutit allaanerusumik atorneqarnissannut pisariaqartitsisoqarsinnaalluni.

3.6.2 Akisussaaffimmik agguataarineq – kikkut suliassaq kivissavaat?

Maanna Namminersorlutik Oqartussat kommunillu akisussaaffimmik agguataarinerat aallaavigalugu, pisuni amerlasuuni kommunit sumiiffinni suliniutit pillugit suliassanik akisussaasuussapput. Kommunit sumiiffinni pissutsinik sukumiisumik ilisimasaqarluartuupput. Suliniutit amerlanersaat taamaattumik Namminersorlutik Oqartussat kommunillu akornanni suli oqaloqatiginninnernik aamma ataqatigiissaarinnermik pisariaqartitsissapput. Tamanna piviusumik ima isumaqarpoq, suliniutit piviusunngortinneqarnerat assersuutigalugu Namminersorlutik Oqartussat kommunillu akornanni periusissiatut qaffasitsigisumik aallarnisarneqarsinnaapput, taavalu kommunit sumiiffinni piviusunngortinneqarsinnaallutik.

Suliniutit ilaat Namminersorlutik Oqartussanit Pitsaaliuinnermut Isumaginninnermullu Aqutsisoqarfik, Ilinniartitaanermut Aqutsisoqarfik, Peqqissutsimut Pitsaaliuinnermullu

Aqutsisoqarfik aamma naalackersuisoqarfiit attuumassuteqartut aallaavigalugit kivinneqassapput qitiusumillu aqunneqassallutik.

Suliniutit allat sumiiffinni periarfissat tunngavigalugit kommuninit kivinneqassapput. Suliniutit amerlanersaasa suliniutit aningaasanullu sinaakkutit ingerlareersut atuutereersullu tunngavigalugit ingerlanneqassapput, taamaattumillu kommunini kivinneqassapput, tak. kommunit suliaasaat ingerlareersut.

3.6.3 Suliniutinut tamanut oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni eqimattat

Suliniutit ataasiakkaat suliarineqarneri suliap aaqjissuussaanaera pillugu ingerlaavartumik isummertoqartassaaq, tamatumunngalu atatillugu aqutsisoqatigiinnik, eqimattanik suleqatigiinnik imaluunniit suliniutinut eqimattanik pilersitsisoqartassaaq, suliniutit ataasiakkaat siunertaat apeqqutaatillugit. Eqimattat tamarmik suliatigut ilisimasanut, aningaasaqarnermut aamma allaffissornikkut aqutsinermut, sumiiffinnilu ilisimasaqarnermut attuumassuteqassapput. Taamaattumik kommunit eqimattani qitiusumik inissisimassapput. Suliniutit ataasiakkaat apeqqutaatillugit NGO-t ilanngutitinneqassapput

Suliniutit assigiinngitsunik suliallit akornanni pitsaasumik suleqatigiittoqarnerannik tunngaveqassapput, taamaattumillu meeqqanut ilaqutariinnullu suliaasaqarfimmi suliaqartartut tamarmik ingerlaavartumik oqaloqatigiittassapput ilanngutitinneqartarlutillu. Suliaqartartuni arlalinnik patajaatsunik misilittagaqartoqarpoq, taakkulu suliniutit piviusunngortinneqarnerini iliuusissanut pilersaarutip atussavai.

Suliniutit assigiinnik siunertallit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiit eqimattat ataanni katersorneqartassapput.

3.6.4 Suliniutit pillugit piffissaliineq aamma suliniutinik ingerlaavartumik pingaarnersiuisarneq

Naalackersuisut meeqqanut ilaqutariinnullu suliaasaqarfik sinnerlugu assut anguniagaqarusupput. Peqatigitillugu ukiut ikittuinnaat ingerlanerini iliuusissanut pilersaarummi suliniutit tamarmik naammassineqarnissaat imaluunniit aallarnisarneqarnissaat piviusorsiuunngitsuusoq nalilerneqarpoq. Kommunini sumiiffinni periarfissanut naleqqiullugit tamanna piviusorsiuunnavianngilaq.

Tamanna pissutigalugu iliuusissanut pilersaarummi suliniutit ukiumut ataasiarlugit pingaarnersiorneqartassapput. Ukiut tamaasa ukiup tullissaani suliniutit sorliit aallartisarneqassanersut pillugu pilersaarusiortoqartassaaq. Pilersaarut ilaatigut suliniutit meeqqanut ilaqutariinnullu naatsorsuutigineqartumik sunniutissaat pillugit nalilersuineramik ilaqartassapput. Peqatigitillugu aningaasaqarnikkut piginnaasaqarnikkullu nukissat, qitiusumit sumiiffinnilu pigineqartut isumaliutigineqartassapput.

Aammattaaq pitsaassutsip qulakkeerneqarnissaa anguniagaavoq, suliniutit amerlassusaat pinnagit. Suliniutit siunertaq malillugu naammassineqarnissaannut qitiusumik sumiiffinnilu suliaqartartut annertuumik suliaqarnissaat piviusunngortitsinissamut piumasaqaataavoq. Kapitali 9-mi aningaasaqarneq pilersaarusiomerlu, suliniutit piviusunngortinneqarnissaannut periarfissat itisilerneqassapput.

4 Sumiginnaanerup annertussusia

Sumiginnaasarneq pillugu ilisimasat eqqarsaatigalugit ataatsimut paasinnitarneq pillugu pilersitsinissaq eqqarsaatigalugu immikkoortumi tulluuttumi sumiginnaasarneq ullumikkut pissusaa allaaserineqarpoq. Tamatuma saniatigut meeqqanik sumiginnaasarneq inuiaqatigiinni ajornartorsiutinut unammillernartunut allanut assigiinngitsunut qisuariarnertut isigissallugu pisariaqarpoq.

4.1 Sumiginnaaneq sunaava?

Meeqqanik sumiginnaaneq 6-inut pingaarnernut immikkoortunut immikkoortinneqarsinnaavoq. Meeraq assigiinngitsunik ataatsikkut sumiginnagaasinnaavoq. Meeraq iliuseqarluni kinguaassiutitigut atornerlugaalluni sumiginnarneqartoq taamaalilluni aamma iliuseqarani kinguaassiutitigut atornerlugaasinnaavoq (Christensen et al. 2008):

- **Iliuseqarluni timikkut sumiginnaaneq** – Meeraq annersarneqartarpoq, timigut persuttarneqarluni allatulluunniit persuttagaalluni.
- **Ilatsiinnarluni timikkut sumiginnaaneq** – meeqqap ilorrisimaarnerata qularnaarneqarnissaanut pingaarutilinnik angajoqqaat iliuseqanngikkaangata. Tamatumani pineqarsinnaapput angajoqqaat meeqqaminnik qimatsiinnartartut. Tamatumani aamma pineqarsinnaapput angajoqqaat meeqqaminnik unnussuarmut aneertitsinnaasartut, naammattumik nerisassaqaqtitsinngitsut, imaluunniit meeqqaminnik paaqqinnittarfimmut aallerneq ajortut.
- **Iliuseqarluni tarnikkut sumiginnaaneq** – iliutsit timimut samminatik misigissutsinut sammisut. Tassaasinnaapput pillaanerit, mattunneqarnerit, nipangersimaneq il.il.
- **Ilatsiinnarluni tarnikkut sumiginnaaneq** – angajoqqaat meeraq isumaginngikkaangasuk meeqqallu ajoqutaasinnaasunik misigisaqarsinnaanissat nakkutiginnikkaangassuk (persutaanerit, Kinguaassiutitigut atornerlunneqarnerit, atornerluinerit il.il.).
- **Iliuseqarluni kinguaassiutitigut sumiginnaaneq** – tassaasinnaavoq meeqqamik kinguaassiutitigut atoqateqarneq attualaarinninnerluunniit. Tamatumani aamma pineqarsinnaavoq meeqqap akilerlugu tiingaffiqineqarsinnaanerani aalajangerneq.
- **Ilatsiinnarluni kinguaassiutitigut sumiginnaaneq** – tassaasinnaavoq nammineq kinguaassiutinik meeqqamut takutitsineq imaluunniit meeqqap kinguaassiutinik takutitsinissaanik piumasaqarneq, imaluunniit meeraq atoqatigiinnermut malussariffisigut tiinganiarpalaartumik attualarineq.

4.2 Sumiginnaanerup ineriartornera

Pisuni amerlanerpaani meeqqat ilatsiinnarluni sumiginnagaanermik misigisaqartarput. Tamanna ilaatigut angajoqqaat namminneq inuunermik aqunnissaa eqqarsaatigalugu ima amerlatigisunik ajornartorsiuteqarpata pisinnaavoq allaat meeqqaminnut akisussaaffik isumagisinnaajunnartarlugu. Assersuutigalugu tassaasinnaapput angajoqqaat imigassamik ikiaroorartumilluunniit ajornartorsiutillit, imaluunniit angerlarsimaffik persuttaaviusartoq timikkulluunniit naalliutsitsiviusartoq (Christensen et al. 2008).

Innuttaasut peqqissusaannik misissuisarnerit ataatsimut takutippaat minnerunngitsumik kinguaariit 1970-ikkunni 1980-ikkunnilu inunngorsimasut meeraanermi pisunik artornartunik ataasianngikkunik arlaleriarlutik misigisaqartarsimasut. Innuttaasunik misissuinerup nutaajunerpaap taku-

tippaa pissutsit pitsanngoriartornerinut takussutissaqartoq. Meeqqat inuusuttullu angerlarsimaffinni aarlerinartorsiorfiusuni peroriartortartut siusinnerusumut sanilliullugu ullumikkut ikinnerupput (Innuttaasut peqqissusiannik misissuineq, 2018).

2014-imi innuttaasut peqqissusiannik misissuinermit takuneqarsinnaasimavoq inuit 1990-imi kingusinnerusukkulluunniit inunngortut annikinnerusumik persuttaanermik atornerlunneqarnermillu misigisaqarsimasut meeraanerminnilu akuttunerusumik imigassamik ajornartorsiuteqarnermik ar-torsateqartarsimasut (Innuttaasut peqqussusiannik misissuineq, 2018).

Innuttaasut peqqissusiannik misissuisarnerit takutissimavaat 1965-imit 1990-imut inunngortut eq-qarsaatigalugit meeraanerminni angerlarsimaffiminni imigassamut atatillugu ajornartorsiutinik misigisaqarsimasut amerlaqatigiingajattut. 1995-illi kingorna inuit ikinnerusut imigassamik ajor-nartorsiut akuttunngitsumik naammattoortarlugu oqaatigisimavaat. Ineriartornerlu ilorraap tu-ngaanut ingerlagaluartoq misissuinermit ukioqatigiit inuusunnerpaartaasa pingajorarterutaannit (37 %) amerlanerusut suli angerlarsimaffinni imigassamik ajornartorsiuteqarfiusumi peroriartorsi-masut misissuinerup takutippaa (Innuttaasut peqqissusiannik misissuineq, 2018).

Angerlarsimaffinni persuttaasarneq eqqarsaatigalugu assiliaq aamma taamaappoq. 1995-ip ki-ngorna inunngortut taamaalillutik kinguaariinnit utoqqaanerusunit persuttaasarnermik annikinnerusumik misigisaqartarsimapput. Innuttaasulli peqqissusiannik misissuinerup aamma takutippaa misissuinermit ukioqatigiiaat inuusunnersaasa suli 28 %-ii angerlarsimaffinni 'ilaannik-kut' 'akulikitsumilluunniit' persuttaavusartuni peroriartorsimasut (Innuttaasut peqqissusiannik mi-ssissuineq, 2018).

15-init 29-nut ukiullit 24 %-iisa oqaatigaat 18-inik ukioqalinnginnerminni atoqatigiinnermut atatillugu "pinngitsaalineqarsimallutik" imaluunniit "pinngitsaaliniarneqarsimagaluarlutik". 18-inik ukioqalinnginnermit Kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimasut amerlassusii inuit 1995-imi kingusinnerusukkulluunniit inunngortut akornanni ikinnerupput, minnerunngitsumik 1970-imit 1989-imut inunngortunut sanilliullugu. Inuit 1995-imi kingusinnerusukkulluunniit inunngortut eq-qarsaatigalugit taakku 20 %-ii meeraanerminni (18-inik ukioqalinnginnerminni) atornerlunneqarsimapput, tamannali inuit 1970-imit 1979-imut inunngortut akornanni 40 %-imit annertunerulluni (Innuttaasut peqqissusiannik misissuineq 2018).

Naak uuttuutini arlalinni siuariartoqarsimagaluartoq nalinginnaasumillu meeqqat inuusuttullu atu-gaat pitsaanerulersimagaluartut, suli meerarpassuit inuusuttorpassuillu annertuumik sumiginnar-neqartarput. Naalakkersuisut siuariatorneq tikilluaqqaat, erseqqissarusulluguli nunatsinni ki-ngaariinnik inuusunnerusunik sumiginnaasarneq suli annertuallaarujussuuartoq.

4.3 Sumiginnaanerup kingunerisartagai

Sumiginnaasarneq inunnut ataasiakkaanut inuiaqatigiinnullu annertuumik kinguneqartarpoq. Su-miginnaasarneq akuttunngitsumik angajoqqaamit meeqqamut peroriartorfimmit kingornussaasar-poq. Angajoqqaat namminneq sumiginnagaasimasut ilarparujussui meeqqamik sumiginnarne-qarnerinut namminneq iliuseqarnikkut sumiginnaasarput ilisimannittuusarlutilluunniit (ilatsiinnarlutik). Anaanaasut ajornartorsiutit qamuuna nassataat kingunerlutsisisimanermilluun-niit misigisarsimasaat meeqqaminnut attaveqarnermik pilersitsisinnaanerannut sunniisarput (Frandsen, 2008).

4.3.1 Kinguaassiutitigut atornerluinerit

Angajoqqaat Kinguaassiutitigut atonerlunneqarsimasut meeraasa namminneq kinguaassiutitigut atonerlunneqarsinnaanerit meeqqanut allanut sanilliullugu annertunerusarpoq (Christensen et al. 2008).

Inuit meerarnerminni Kinguaassiutitigut atonerlunneqarsimasut inuttut atugarisatigut tarnikkullu kingunerluutinik misigisaqartarput kingunipiloqartsitsisarlutillu. Taakkunannga naammattoorneqarnerusartut tassaapput sakkortuumik nalaataqarsimanerup kinguneranik tarnikkut uippakajaaneg (PTSD), annilaanganeq, isummakkut nanertisimaneq, imminut naleqartinnginneq, piviusuunngitsunik takorluuisarnerit, timip kinguaassiutinullu tunngasut ajornartorsiutiginerat, imminut ikilersornerit, imminoornissamik eqqarsaateqarnerit, nerisarnermik ajornartorsiuteqarnerit atonerluinerlu (Elklit, 2011).

Kinguaassiutitigut atonerlunneqarnerup kingorna kingunerluutinik ineriartortoqarsinnaaneranut pingaarnertut atonerlunneqarnerup pissusaa, atonerluisumik ilisarimanninneq atonerlunneqarnerullu sivilissusaa aalajangiisuusarput (Briere & Elliot, 2003).

Pisuni amerlanerpaami atonerlunneqartup atonerluisoq, akuttunngitsumik tassaasartooq ilaqaq nunaqqataasorluunniit, kinaanersoq naluneq ajorpaa. Atonerluisumut inuttut attaveqarsimanerup atonerlunneqarnermik nalunaarutiginninnissaq ajornarnerulersittarpaa, taamaattumillu amerlasuutitigut isertuunneqartarluni (Killiliisa, 2018).

4.3.2 *Imminut toquttarneq*

Siusinnerusukkut misissuinerit meeraanermi ilungersunartumik atugaqarsimanerit inuunermilu kingusinnerusukkut imminut toqunnissamik eqqarsaateqartarnerit imminut atassuteqartut takutissimavaa. Tamanna aamma 2018-imi innuttaasut peqqissusiannik misissuineri takuneqarsinnaavoq. Meeqqat angerlarsimaffigisaanni imigassamik ajornartorsiuteqarnerit persuttaasarnerillu, minnerunngitsumilli meeraanermi inuusuttuunermiluunniit Kinguaassiutitigut atonerlugaasimanerit, amerlasuut imminut toqunnissamik eqqarsaateqartarnerannut atassuteqarsimapput (Innuttaasut peqqissusiannik misissuineq, 2018).

1970-ikkunnili imminut toquttartut amerlasimapput, imminullu toquttarneq innuttaasut amerlassusaannut sanilliullugu nunarsuatsinni qaffasinnerpaajulluni. Imminut toquttartut Nuummi ikinerpaapput Tunumi Avannaanilu amerlanerpaajullutik (Bjerregaard og Larsen, 2015). Arnat inuusuttut 15-it 24-llu akornanni ukiullit 13 %-imi ukiup kingulliup ingerlanerani imminut toqorarsimapput (Innuttaasut peqqissusiannik misissuineq, 2018).

Imminut toqunnissamik eqqarsaateqarnerit imigassamik ajornartorsiuteqarnerit takkutikulanerat atonerlunneqarsimanerlu ilutigalugit annertusiartortarput. Misissuineri peqataasut 515-it, meeraanermi angerlarsimaffiminni imigassamik ajornartorsiuteqarnermik misigisaqarsimanngitsut imaluunniit atonerlunneqarsimanngitsut, akornanni 10 %-it inuunermi arlaatigut imminut toqunnissaminnik eqqarsaateqartarsimapput. Sanilliullugu inuit 172-it, artornartunik taakkuninnga marlunnik misigisaqarsimasut, 46 %-ii inuunermi arlaatigut imminut toqunnissaminnik eqqarsaateqartarsimapput (Innuttaasut peqqissusiannik misissuineq, 2018).

Ukioqatigiikkuutaani tamani ukiup kingulliup ingerlanerani imminut toqunnissamik eqqarsaateqarsimasut arnat angutinit amerlanerupput. Minnerunngitsumik arnat inuusuttut imminut toqunnissartik akuttunngitsumik eqqarsaatigisarsimavaat. Taakku 22 %-ii ukiup kingulliup ingerlanerani imminoornissaminnik eqqarsaateqarsimapput (Innuttaasut peqqissusiannik misissuineq, 2018).

4.3.3 Imigassamik atornerluineq

Meeraanermi Kinguaassititigut atornerlunneqarsimaneq kingusinnerusukkullu imigassamik atornerluilerneq imminnut ataqatigiipput. Taamaattumik inersimasut meeraanermi Kinguaassititigut atornerlunneqarsimasut inuunermi kingusinnerusukkut imigassamik atornerluisunngorsinnaanerit annertunerusarpoq (Christensen et al. 2008).

Innuttaasut peqqissusiannik 2018-imi misissuineri aperineqartut 58 %-ii ajoqutaanngitsumik imigassamik atuisuupput. Akerlianik 32 %-it annertuumik atuisuupput, 5,9 %-it ajoqutaasumik atuisuupput, 4,7 %-illu imigassamik pinngitsuuisinnaajunnaarsimasuullutik. Annertuumik atuisut, ajoqutaasumik atuisut pinngitsuuisinnaajunnaarsimasullu ataatsimut inuttut imigassamik ajornartorsiuteqalersinnaasut taagorneqartarput (Innuttaasut peqqissusiannik misissuineq, 2018).

Kinguaassititigut atornerlunneqarnerit amerlanersaat imigassartornermut atatillugu pisarput.

4.3.4 Nakuuserneq

Angutit aamma arnat inersimasut affai sinnerlugit inuunermi nakuusernermik imaluunniit siorasaarneqarnermik misigisaqartarsimapput. Angutinangaanniit arnat amerlanerusut nakuuserfigineqartarsimapput, ingammik arnat inuusunnerit peqqarniitsumik nakuuserfigineqartarsimallutik. Kitaanut naleqqiullugu peqqarniitsumik nakuuserneq akulikinnerusumik Tunumi Avannaanilu pisarpoq.

Arnanut nakuusernerit tamatigunngajak qanigisaqatigiinni angerlarsimaffinnilu pisartut Innuttaasut peqqissusaannik misissuinerit kisitsisit Kalaallit Nunaannilu Politiit kisitsisaataasa takutippaat. Meeqqat angerlarsimaffinni taakkunani nakuusernerit isiginnittuusarnerat annertuumik ilimanaateqarpoq (Larsen og Bjerregaard, 2019).

1995-imi imaluunniit kingusinnerusukkut inuusimasut 70-ikkunni 80-ikkunnilu inuusimasunut, tassani nakuuserfigineqarneq qaffasinnerpaajummat (68%-iulluni) sanilliullugit inersimasut meeraaffimmi nakuuserfiusumi peroriartorsimasut 28%-imut apparsimasut 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuinerit takutippaat. Taamaalilluni pitsanngoriaateqartoqarsimavoq, kisianni nakuuserarneq sulii qaffasippoq (Innuttaasut peqqissusaannik misissuineq 2018).

4.4 Inuiaqatigiinni ajornartorsiutit qaangerniagassat qitiusut

Sumiginnaasarneq akiorniarlugu annikillisarinarlugulu suliniarnermut toqqaannartumik toqqaannanngitsumilluunniit aporfiusunik inuiaqatigiinni assigiinngitsunik qaangerniagassatsinnik ajornartorsiuteqarpugut. Sumiginnaaneq inuiaqatigiinnut inuttut atugarisatigut aaqqissuussaannikkullu assigiinngitsunik ajornartorsiuteqartunut ilisarnaatit isigissallugu pisariaqarpoq. Peqatigitillugu annertuumik sumiginnaasarnep nunap ineriartornera kinguarsaraa aamma erseqqissassallugu pingaaruteqarpoq. Taamaalilluni sumiginnaanerup meeqqat inuusuttullu ineriartornerat namminerlu inuunermi aqutsisinnalernissaat kinguarsartarparaa.

Inuusuttut kinguaassititigut atornerlunneqarsimasut akornanni ikittuinnaat meeqqat atuarfiannit qaffasinnerusumik ilinniagaqartarput. Ilinniagaqarsimassutsip appasissusaata suliffeqarnermi inuusuttut periarfissaat killilertarparaat, soorlu aamma ilinniartitaanerup inuiaqatigiit aningaasarniarnerannut sunniutissaralutiqatangiinnartittarlutik. Ukioqatigiit 44 pct.-iisa missaat 35-nik ukioqalerunik sulii meeqqat atuarfiinit qaffasinnerusumik ilinniagaqarsimasannngillat. Siumut naatsorsuinerup ilanngullugu takutippaa 2040-mi sulisinnasut tamarmiusut ilarparujussui sulii meeqqat

atuarfiannit qaffasinnerusumik ilinniaqarsimassanngitsut (Aningaasaqarneq pillugu Siunnersuisoqatigiit, 2018)

Peqatigitillugu meeqqanut ilaqutariinnullu suliassaqaarfimmi suliatigut suliqaartartut assigiinngitsunik suliqaartartut akornanni suliatigut ilinniarsimasut annertuumik amigaataapput. Sulisussaaleqineq kommunit aqutsinikkut allaffeqarfiinut, kiisalu paaqqinniffinnut atuarfinnullu atuuppoq. Isumaginninnermut suliatigut ilinniarsimasut immikkullu ilinniagallit isumaginninnermut sulianik oqimaatsunik sumiginnaanissamik pitsaaliuinnermut, siusissumillu suliniuteqarnermut suliarinninnermullu tunniussaqaarsinnaasut pingaarnertut amigaataapput.

Suliffissaaleqineramik ajornartorsiutit suliassaqaartitsinerullu killeqarnera piginnaasanik suliffeqarnermi ujarneqartunik amigaateqarnermut attuumassutilerujussuuvoq. Ullumikkut sulinikkut aningaasatigut pissarsiaasartut annikippallaarnerat (pisortanit pilersorneqarnermut sanilliullugu) aamma sulisussaaleqinermit pisooqataasinnaapput.

Kalaallit Nunaata nunatut pissusaata taamatullu aamma attaveqatigiinnermi aaqjissuussaanerata innuttaasut ilarpassuisa nuttarsinnaanerat killilerpaa. Illoqarfiit anginerusut nunaqarfiillu akornanni attaveqatigiinnikkut periarfissat akitigut atugarissaarnikkullu assigiinngissutinut annertusiartuinnartunut qaffassaaqataapput. Attaveqatigiinneq aamma meeqqat ilaqutariillu aamma pisortani sulisut nuuttarnissaannut aporfiuvoq, tamannalu aamma nunaqarfinni minnerusuni pitsannginnerusumik kiffartuussisarnermut pissutaasarpoq.

Nuna tamakkerlugu ataatsimut isigalugu inissaaleqisoqarpoq. Isumaginninnermut suliassaqaarfimmi sulisunut inissiat amigaataanerat illoqarfinni tamangajanni unammilligassaavoq, aamma meeqqanut ilaqutariinnullu suliassaqaarfimmi sulisut eqqortunik piginnaasallit sulisussarsiarinissannut periarfissat annikillissittarpai. Ingammik illoqarfiit alliarporput, nunaqarfiillu minnerit annikinnerusumik ilorrisimaarfiupput aamma ikinnerusunik innuttaqalersarlutik (Naatsorsueqissaartarfik 2018). Inissaaleqineq inissiat inoqarpallaalernerannik⁷ malitseqarsinnaavoq. Taamaalillutik nunaqarfinni inuit amerlanerujussuit (27 %) inissiani inoqarpallaartuni najugaqarput, Nuummili taamatut najugaqartut 4,2 %-iinnaapput (Innuttaasut peqqissusiannik misissuineq, 2018)

Inersimasut suliffeqarnerup avataaniittut amerlanerat, meeqqat inuusuttullu ilaasa suliffeqarnissaq nalinginnaasumillu sulisarluni inuuneqarnissaq eqqarsaatigalugit maligassiuisussaminnik amigaateqartarnerannut peqataasarpoq. Danmarkimi atugarissaarnermik ilisimatusarfiup VIVE-p 2018-imut pisortanit ikiorsiissutinik nalilersuilluni misissueqqissaarnera malillugu taamaalilluni 2018-imi inuit pisortanit ikiorserneqartartut 5.788-iupput, 2.912-it suliffeerunnermi ikiorsiissutisiaqarput, 1.053-it erninnermut il.il. atatillugu ullormusiaqarlutik 2.728-illu siusinaartumik pensionisiaqarlutik⁸. Meeqqat suliffilinnik angajoqqaallit inuusuttutut ilinniartitaanermik naammassinnikkajunnerusarput⁹.

Meeqqat inuusuttullu sumiginarneqannginnissaannut iliussissanut pilersaarut taamaalilluni ajornartorsiutinik arlalinnik qaangerniagassaqaarpoq. Annertuumik sumiginnaaneq inuiaqatigiinnut tamanut sunniuteqartarpoq, tamannalu meeqqat angajoqqaamisulli inuuniarnikkut

⁷ Inissiaq inoqarpallaalersimasooq matumani tassaavoq inissiaq igaffik, uffarfik, isaariaq assigisaallu ilanngunnagit inimi ataatsimi inunnit marlunnit amerlanerilluunniit najugaqarfiusoq.

⁸ Inuit tamamiki ukiup ingerlanerani minnerpaamik 500 kr.-inik pisortanit ikiorsiissutisimasat imaluunniit 1.000 kr.-inik suliffeerunnermi ikiorsiissutisimasat ilanngunneqartarput. Inuit ukiup ingerlanerani arlaleriarlutik assigiimmik ikiorsiissutisimasat inuttut ataasiinnartut naatsorsorneqartarput.

⁹ Danmarkimi misissuinermit: Peroriartorerup annersaa ataataasooq anaanaasorluunniit suliffeqanngipput, tamatumaa inuusuttutut ilinniartitaanermik naammassinninnissaat 30 pct.-imik annikillissittarpaa (AE 2017).

ajornartorsiuteqarlutik peroriartorsinnaanerannik annertusisitsisinnaalluni. Tamanna pitsaaliuinissamik katsorsaanissamillu annertuumik pisariaqartitsivoq. Peqatigitillugu suliassap kivinnissaanut nukissanik amigaateqartoqarnera aamma Kalaallit Nunaata nunatut pissusaanut atatillugu atugassarititaasut pissutigalugit pitsaliunissamut katsorsaanissamullu sinaakktissat unammillerneqarput, taakku ulluinnarni kiffartuussinernik atugarissaarnermillu naammassisaqarnissamut tamanut ajornartorsiortitsisuummata.

5 Meeqqanut- ilaqutariinnullu suliassa qarfik qanittoq pitsaali orfiusorlu

Atugarissaarneq ingerlaavartumik ineriartortinneqassaaq, taamaalilluni atugarissaarnissamut neqeroorutit meeqqat ilaqutariillu ilimagisaannut pisariaqartitaannullu naammassinnissinnaasussaapput. Atugarissaarnissamut neqeroorutit ineriartortinneqartuartaassaapput neqeroorutigineqartunillu misilittakkat tunuliaqutaralugit iluarsaanneqartassallutik. Atugarissaarnissamut neqeroorutit ilaat ingerlalluarput, massa sullissinerit neqeroorutillu allat eqqarsaatigeqqinnissaat pisariaqartoq.

Meeqqanut ilaqutariinnullu kommunit qanoq ilillutik atugarissaarnermik tunniussaqaarsinnaanerit nunap angissusaata kiisalu najugaqarfeqarfiit siamasissut unammillernartippaat. Pisortanit meeqqanut ilaqutariinnullu ungasissorujussuusinnaavoq, aamma neqeroorutit meeqqanut ilaqutariinnullu paasiuminaassinnaapput ungasillutillu.

5.1.1 Pitsaaliuineq aamma meeqqat ilaqutariillu pisariaqartitaannik naammassinnineq

Najukkani pisinnaatillugu meeqqanut taakkulu ilaqutannut pisortanit neqeroorutigineqartut taakku avatangiisaanni qanittumi neqeroorutigineqarnerusassaapput aamma ujartuinerussapput pitsaaliuinerullutillu. Meeqqanut- ilaqutariinnullu suliassa qarfik innuttaasunut qanittumiittoq kommunit meeqqat ilaqutariillu akornanni attaveqatigiinnerannut pitsanngorsaataassaaq, taamaalilluni meeqqat ilaqutariillu pisariaqartitaannut kommunit pitsaanerusequmik sullissinnaaniassammata. Qanittumiinneq assigiinngitsorpasuartigut uuttorneqaarsinnaavoq, aamma qanittumiinnerup patajaallisarneqarnissaanut qarasaasiakkut periarfissat ilanngunneqarnissaat pisariaqarpoq.

5.1.2 Innuttaasunut sulianillu ilisimasaqarlutik suliaqartunut paasiuminartuutitsineq

Pisortani oqartussat ajornanngitsumik attavigineqaarsinnaassaapput. Kommune neqeroorutiniq malittarisassanillu qipiteriaasoq paatsiveerunnartorlu meeqqat ilaqutariillu misigikkajuttarpat. Kommunit, peqqinnissaqarfiup imaluunniit ilinniartitsiveqarfiup neqeroorutaat paasiuminaatsut pissutigalugit meeqqat ilaqutariillu aarlerinartorsiortut aaqjissuussinermit ikiorneqarnissaq taamaatiinnartarpat.

5.1.3 Aaqjissuussaannermi oqartussaasut assigiinngitsunik suliallit akornanni ataqatigiinneq

Kommunini oqartussaasunit neqeroorutigineqartut annertunerusequmik ataqatigiissaapput ataqatigiissaagaallutillu. Pitsaanerusequmik ataqatigiissitsinerup pitsaaliuineq annertunerusequmik aamma meeqqat ilaqutariillu eqqortumik ikiorneqarnissaannut ilapittuutaanissaq ikorfartussavaa.

5.1.4 Inuit nalinginnaasut suliassa at

Meeqqanut ilaqutariinnullu suliniuteqarnermi inuit nalinginnaasut annerusequmik peqataassaapput. Oqartussaasunit neqeroorutigineqartut tamarmik innuttaasut nalinginnaasut toraagaq ataaseq toraagaralugu sulinissaannik piumasaqaatitaqarput. Tamanna piviusumik imaappoq pisortanit neqeroorutaanngitsut, soorlu suliniuteqarnermi inuiaqatigiinnilu isummertariaatsimik allannguissami eqeersimaarnerusequmik NGO-t suliarisartagaat annertunerusequmik ingerlanneqassaapput.

5.1.5 Angajoqqaat piginnaasaasa patajaallisarneqarnerat

Angajoqqaat taakkulu isumalluutaasa ukkatarineqarnissaat pingaaruteqarpoq. Angajoqqaanngortussat maannakkullu angajoqqaajoreersut piginnaasaasa patajaallisarneqarnerisigut, meeqqanut atugassarititaasut pitsanngortinneqassaapput. Meeqqat ikinnerusut sumiginnarneqarlutik peroriartornissaat angajoqqaat piginnaasaasa

patajaallisarneqarnerisa ilapittuutaaffigissavaat. Inuiaqatigiinnitsinni meeqqat atugarisaannik pisinnaatitaaffiinillu tunngaveqartumik nutaanik ileqquliornissarput nalinginnaatitsinnullu killiliussatta nikisinneqarnissaa pisariaqarpoq.

5.2 Suliniut - Ilaqutariinnut tamarmiusunut meeqqanut ilaqutariinnullu sullissiviit

Ilaqutariinnut sullissiviit kommuninit akisussaaffigivaat. Massakkuugallartoq ilaqutariinnut sullissiviit aaqjissuunneqarnerat assigiinngisitaartorujussuvoq, aammattaaq ilaqutariinnut sullissivinnit ataasiakkaanit suut neqeroorutigineqartarnersut annertuumik assigiinngisitaarput. Assigiinngitsoqarneranut ilaqutariinnut sullissiviit sunik neqerooruteqartassanersut aamma ilaqutariinnut sullissiviit inuiaqatigiinni suna suliassarineraat pillugu najoqutassanik killissarititaasunillu ersarissunik peqartoqannginneranik annertuumik pissuteqarpoq.

Meeqqat ilaqutariillu pisortanik attaveqarnermi paasiuminartumik pineqarnissaaq pisariaqartippaat kiisalu pitsaaneruseqarnerumik oqartussaasoqarfii assigiinngitsunik suliallit akornerminni ataqatigiissarisarnissaannik ataatsimoorussamillu paasinnittarnissaannik pisariaqartitsillutik.

Najukkani suliniutinut meeqqanut ilaqutaannullu toraagalinnut katersuuffissatut ilaqutariinnut sullissiviit periarfissaapput taamaattumillu meeqqanut ilaqutaannullu neqeroorutit ataatsimut aaqjissuussaasumi "illumi ataatsimi" katersuunneqartariaqarput: meeqqanut- ilaqutariinnullu sullissivik. Najukkani neqeroorutit pioreersut, meeqqanut- ilaqutariinnullu sullissivinnut katersorneqarnissaat ataqatigiissarneqarnissaalluunniit siunertarineqarpoq.

Ilaqutariinnut tamarmiusunut, oqartussaasoqarfinit assigiinngitsunik sulialinnit suliniuteqarfigineqarnissamik pisariaqartitsisunut meeqqanut- ilaqutariinnullu sullissiviit saaffiginnissapput. Angajoqqaanut meeqqanullu neqerooruteqartoqarnissaa tamatuma piviusumik isumagaa. Meeqqanut ilaqutariinnullu sullissiviit meeqqanut ilaqutariinnullu meeqqanut aarlerinartorsiortunut ilaqutaannullu kisianni aamma pisariaqartitsisoqartillugu meeqqanut ilaqutariinnullu katsorsaaneqarnissamik pisariaqartinneqartumik qulakkeerinnittunik, nalinginnaasumik pitsaaliuinnerut katsorsaaneqarnissamik neqeroorutinik imaqqassapput.

Meeqqanut taakkulu ilaqutaannut ikiorneqarnissamik tapersorneqarnissamillu pisinnaanerup ajornannginnerulernissaa anguniarneqarpoq, tassami amerlasuut ataasiinnaanngitsumik pisariaqartitsisarmata taamaalillutillu pisortani arlalinnik attaveqartarsinnaallutik. Ilaqutariinnut sullissivinni katsorsarneqarnissamik neqeroorutit arlalinnik katersorneqarnerisigut neqeroorutinut allanut innersuussinissaaq ajornannginnerulissaaq, tassami neqeroorutit ilaqutariinnut sullissiviit aaqjissuunneqarnerisa ilagimassuk.

Ilaqutariinnut sullissiviit assigiinngitsunik qanoq issusiligaanissaannut sinaakkusiisoqassaaq, taamaaliornerullu najukkani piginnaasallit katiterneqarnissaannut kajumilersinneqarnissaannullu periarfissat ersersissavaa. Atorfiit piginnaasalinnit inuttalernerneqarnissaannik sinaakkusiussat ersersitsinissaat pingaaruteqarpoq.

5.3 Suliniut - Meeqqanut ilaqutariinnullu sullissivinni neqeroorutinik ineriartortitsineq

Meeqqanut ilaqutariinnullu isumaginninnikkut suliniutinik pisariaqartitsisunut najukkani qitiusumik ingerlatsivissatut annertuumik ilaqutariinnut sullissiviit periarfissaapput. Pisariaqartitsinerit meeqqanut- ilaqutariinnullu sullissivinni naapinneqartartut naammassineqarnissaannut ingerlaavartumik neqeroorutit periaatsillu ineriartortinneqarnissaat pisariaqartinneqarpoq.

Meeqqanut ilaqutariinnullu sullissivinni neqeroorutit ineriartortinneqartut nunamut tamarmut atuuttussanngorlugit ineriartortinneqartariaqarput, taamaalilluni ilinniarfeqarfiit sulineq ikorfartorsinnaaniassammassuk taamaalillunilu kommunit neqeroorutillu akornanni sulisut nuuttarneri nutaanik piginnaasanik pilersitsinissamik kinguneqassanngimmata.

Meeqqanut ilaqutariinnullu sullissiviit aallaaviatigut makku neqeroorutigisinnaavaat:

- Suliniutit ilaqutariinnut sammitinneqartut, matumani angajoqqaanik pikkorissaanerit
- Meeqqanut angajoqqaanullu suliniutit pitsaaliuisut ileqqunngortitsitsisussallu (nammineq aningaasaqarnermut, peqqissutsimut, nerisaqarnermut akerleriittarnerillu aaqinneqarnissaannut il.il. tunngassuteqartut)
- Meeqqanik kinguaassiuutitigut atornerluisoqarsimatillugu suliani qulaajaanerit katsorsaanerillu (matumani meeqqanik aamma angalasartoqatigiinnit suliniutigineqartunut video atorlugu killisiuinernik periarfissiineq ilanngullugu)
- Meeqqanut angajoqqaanullu peqqissaaneq katsorsaanerlu
- Ammasumik siunnersuisarfik
- Peqqissutsimik siuarsaaneq (tarnikkut timikkullu)

5.4 Suliniut - Qimarnguiit ilaqutariinnut sullissivinnut atassusikkat

Ilaqutariinnut meerartalinnut qimarnguinniittartunut ataqatigiissumik ataqatigiissaagaasumillu ingerlatsinissap qulakkeerneqarnissaa pisariaqartinneqarpoq, taamaalilluni meeqqanut-ilaqutariinnullu sullissivinni katsorsarneqarneq isumagininnikkullu allatigut tapersorsorneqarneq qulakkeerneqassalluni.

Siunissami qimarnguiit aqutsisut taakku ataanni ilaqutariinnut sullissivinnut atassuserneqartariaqarput.

Qimarnguiit pillugit malittarisassat ilitersuutillu naleqqussarnissaat, kiisalu tulleriarnermi sallinngortinneqarnissaat pisariaqartinneqarpoq, taamaalilluni meeqqat ilaqutariillu pisariaqartitaat qimarnguinnit naammassineqarsinnaaniassammata. Qimarnguiit atorfinitsinissaminnut aningaasaliiffineqarnissaat qulakkeerneqassaaq kajumissuserlu tunngavigalugu sulisut apeqqutaatinneqartariaarutissallutik. Maannamit annertunerujussuarmik ilaqutariinnut katsorsaanerit neqeroorutitut qimarnguiit ilaasassapput. Tamatuma peqatigisaanik meeqqanut ilaqutariinnullu sullissiviit ataanni neqeroorutit katersorneqartut qimarnguinnit atorneqarsinnaasassapput qimarnguiillu taakkununga innersuussisinnaasassapput.

5.5 Suliniut - Meeqqanut ornittakkat amerlanerusut

Meeqqanut meeqqallu pillugit ornittakkat tulleriarnermi salliutinneqarnissaat pisariaqartinneqarpoq, taamaalilluni meeqqat toqqissisimanatik misigigaangamik, toqqissisimasumik sinaakkutaqartinneqarnissamik aammalu ingammik unnukkut unnuakkullu inersimasumik akisussaassuseqartumik oqaloqateqarnissamik pisariaqartitsigaangamik ornittagaqarsinnaaniassammata. Ornittakkat aalajangersimasumik atorfinitsinissaminnut aningaasaliiffineqarnissaat qulakkeerneqassaaq kajumissutsimillu suleqataasut kisiisa apeqqutaatinneqartariaqartariaarutissapput. Ornittakkat neqeroorutitut ujartuiffiusut atorneqarsinnaasassapput, tassanilu meeqqap taassumalu ilaqaata pitsaaliuinermik imaluunniit katsorsaanerit suliniummik tuaviortumik neqeroorfigineqarneranik qulakkeerinntoqassalluni.

Tamatuma peqatigisaanik neqeroorutitut meeqqanut- ilaqutariinnullu sullissivinni katersorneqartunut ornittakkat atuisinnaasassapput innersuussisinnaasallutillu.

5.6 Suliniut - ilaqtariinnut aarlerinartorsiortunut inissat

Ilaqtariinnut meerartalinnut aarlerinartorsiortunut inissanik pilersitsinissap ukkatarineqarnissaa pisariaqartinneqarpoq. Najukkani amerlavallaanik inuttalinni¹⁰ ilaqtariit meerartallit aarlerinartorsiortut ullumikkut amerlanerpaajusarput. Meeqqat toqqissisimanartumik sinaakkutissaqarlutik peroriartussappata ilaqtariit najugaat pingaaruteqartorujussuusarpoq. Najukat amerlavallaanik inuttallit meeqqat nakuusernermik, imigassamik imaluunniit atornerluinermik misigisaqarnissannut navialineq annertusitittarpaa angerlarsimaffimmilu ilaqtariinnut sammititamik siusissukkut suliniutit aallartinneqarnissaannik periarfissat annikillisititarlugit.

5.7 Suliniut - Ataatsimut isiginnilluni angajoqqaat piginnaangorsarneqarnerannik pikkorissartitsineq

MANU 2017-imi aallartinneqarpoq, tassani piviusut uppernarsarneqarsinnaasullu tunngavigalugit angajoqqaat piginnaangorsarneqarnerannik pikkorissaaneq ingerlanneqartarpoq. MANU angajoqqaanngooqaartunut- imaluunniit meerartaareernikuusunut kiisalu meeqqanut 4 tikillugit ukiulinnut angajoqqaanut, qitornavissiartaartunut aamma angajoqqaarsianut nuna tamakkerlugu nalinginnaasumik neqeroorutaavoq.

Ilaqtariit amerlinerannut atasumik akerleriinneq ulluinnaallu nutaat ilaqtariit tamarmik misigisarmassuk, angajoqqaanngortussat tamarmik MANU-mi peqataanissartik iluaqutiginnaavaat. Tamanna pillugu neqeroorutip ilaqtariinnit amerlanerusunit atornerqarnissaa anguniagaavoq, illoqarfippassuarnilu neqeroorut pilersinneqareerpoq.

MANU-mi angajoqqaat tamarmik peqataanissaat pingaaruteqarpoq, tassami ilaqtariit tamarmiusut meerartaqarlutik inuuneqalernissaminnut piareersarneqassammata. Suliffeqarneq imaluunniit MANU pillugu ilisimasaqannginneq pissutigalugu amerlasuut peqataaneeq ajortut misilittakkat takutippaat. Taamaattumik MANU-p tikikkuminassusaata peqataaffiginissaatalu kajuminnartuunissaata pitsanngorsaaffigineqarnissaat pisariaqartinneqarpoq.

5.8 Suliniut - Angajoqqaanngorlaanut meerartaarnermut atatillugu tunissutit

MANU-mi angajoqqaanngornissamut pikkorissarneqarnermik ilaqtariit amerlanerusut peqataanissaat pisariaqartinneqarpoq. Finlandimit isumassarsiaq atorlugu, inooqatigiinni tunuliaqutarineqartoq aamma aningaasat atorsinnaasat apeqqutaatinnagit, ilaqtariit peqataasut meerartaarnermut atatillugu tunissutisianik taaneqartartumik pinissaminnut periarfissinneqassapput, tunissutillu meeqqap inuunermi aallartinnerani pitsaanerpaanik tunngavissaqarnissaanik tunissavaa.

Taamaammat ilaqtariinngortussat angajoqqaanngornissamut piginnaangorsarneqarnermik pikkorissarneqarsimasut meerartaarnermut atatillugu tunissummik akeqanngitsumik pinissaminnut periarfissaqassapput, tunissullu meeqqap qaammataani siullerni atugassanik atisanik atortusanillu imaqarpoq. Meerartaarnermut atatillugu tunissut, ilaqtariinnut najugaqarfanni tamaniittunut – qanoq angitigineri apeqqutaatinnagit – meeqqap inuunermini qaammataani siullerni pisariaqartitarluinnaanik naammassinnissinnaanissaannut periarfissiissaaq. Ilaqtariit ataatsimoorlutik pikkorissarneqarnermik naammassinninnissaat pikkorissartitsinernilu tamani peqataanissaat siunertarineqarpoq.

¹⁰ Najugaq amerlavallaanik inuttalik uani ima nassuiarneqarpoq, tassa igaffik, uffarik, torsuusaq assigisaallu ilanngunnagit, inimit ataatsimut inuk ataasiugaangat marluugaangataluunniit.

5.9 Suliniut - Meeqqerineq patajaannerusooq

Meeqqat peqqissusaannik misissuisarnerit meeqqerisumillu misissorneqartarnerat pillugit Namminersornerullutik Oqartussat nalunaarutaat nr. 4, 14. februar 2005-imeersoq malillugu meeqqerinerup angerlarsimaffinni tamani orniguffigisartup, meeqqanullu paaqqinniffinni tamani pulaarfiusartup atuartunillu tamanik naapitsiffiusartup patajaallisarneqarnissaa pisariaqartinneqarpoq. Meeqqerisup meeqqanik tamanik attaveqartarnerata siusissumik ilorrisimaartoqannginneranik, aamma ilaqtariinni siornatigut isumaginninnermut aaqjissuussaannermi ilisarimaneeqanngitsunut, ujartuinissap periarfissinneqarnissaa qulakkeertarpaa. Meeqqerisuni sulisut amerlinerisigut aammalu meeqqerisut, ulluunerani paaqqinniffinnut suliaasaqarfiup, isumaginnittoqarfiup kiisalu meeqqanut- ilaqtariinnullu sullissiviit akornanni qaninnerusumik suleqatigiinnikkut meeqqerineq patajaannerusooq pilersinneqassaaq.

6 Ilorrisimaarnerulernissaq neqeroorutillu amerlanerusut

Pitsaasumik meeraanissamut meeqqat peroriartornerminni ilorrisimaarnerulernissaat isumassorneqarnissaallu tunngaviulluinnarpoq. Ajoraluartumik meeqqat amerlasuut assigiinngissusilinnik ilorrisimaaralik alliertortarput, taamaattoqarneralu inuunermik sinneranni ilungersunartumik kinguneqartissinnaavaat. Tarnikkut atugarliorneq imaluunniit timikkut ilorrisimaannginneq, atuarfimmi ajornartorsiuteqarneq, sumiginnagaaneq aamma ilutigisanut attaveqarnerlunneq aarlerinartorsiornermut ilaakkajuttarpoq.

6.1.1 Pitsaanerusumik qulaajaaneq suliarinninnerlu

Ilorrisimaannginnermut pissutaasinnaasunut pitsaaliuinissat piaarnerpaamik aallartinniartariaqarput, taamaalilluni ajornartorsiutaasinnaanun ineriartoqqinnginniassammata. Sukkasuumik qulaajaaneq suliarinninnerlu salliutinneqassapput, taamaalilluni meeqqat ilaqtariillu pisariaqartumik ikiorneqarnissartik sukkanerpaamik pisinnaaniassammassuk.

6.1.2 Sunngiffeqarnermi kulturi pitsanngorsagaq

Meeqqanut neqeroorutit pitsaasut ullutsinni amerlapput. Meeqqat avatangiisini nutaani naapeqatigiissinnaapput soqutigisanillu nunaanik ineriartortitsinissaannut pulavinnissaannullu periarfissinneqarnissaannut sunngiffeqarnermi neqeroorutit periarfissiisarput.

6.1.3 Ilorrisimaarnerulernissaq ukkatarineqarnera tamanullu neqeroorutit

Ilaqtariit isumalluutaat isertitallu apeqqutaatinnagit neqeroorutit peqataaffigineqarsinnaassapput. Ilorrisimaarnerup annertusarneqarneqarnissaanut neqeroorutit meeqqanullu avatangiisit meeqqat toqqissisimaffigisinnaasaat inersimasunillu akisussaassusilinnik naapitsiffigisinnaasaat pillugit neqeroorutit ilanngussisut ukkatarineqassapput.

6.1.4 Toqqissisimaarnerulernissaq inersimasullu akisussaassuseqartut

Angajoqqaat pingaarnertut meeqqaminnut akisussaasuupput. Ilaqtariinnut sullissivinni angajoqqaatut piginnaasat patajaallisarneqarnerisigut, angajoqqaat akisussaasutut angajoqqaanngornissaminnut tunngavissaqalissapput. Angajoqqaat tamanna naammassisinnaanngippassuk, taava meeqqat inersimasut ilassiortut ilagalugit avatangiisinut toqqissisimanartunut saaffiginninnissamut pisariaqartitsisarput. Taamaammat meeqqamut toqqissisimanissamik pisariaqartitamik tunniussisinnaasunik, avatangiisinik toqqissisimanartunik inersimasunik ilassiortunik inuttaqartunik neqeroorutit amerlanerussapput.

6.1.5 Kalaallit innuttaasut patajaallisarneqarnerat

Meeqqanut neqeroorutigineqartut amerlasuut innuttaasunit namminernit neqeroorutigineqassapput. Nammineq kajumissuseq tunngavigalugu suleqatigiiffiit meeqqanut aarlerinartorsiortunut oqartussat peqataaffiginngisaannik killiliussanik pitsaasunik neqeroorutinillu tunniussisinnaapput. Meeqqanut ilaqtariinnullu kalaallit innuttaasut pitsaasumik sullissisinnaanerat anguniarlugu Naalakkersuisut kommunit aamma NGO-t suleqatigalugit killissanik pitsaanerusunik pilersitsiniarput. Neqeroorutit amerlasuut kajumissutsiminnik sulisut pimoorussillutik sullissinerat tunngavigisarpaat. Kajumissutsiminnik sulisut meeqqanut neqeroorutinik pitsaasunik pilersitsinissaminnut tunngavissaqarniassammata tamakku ikorfartorneqassapput.

6.1.6 Isumassarsianut nutaanut inissaqartitsinissaq

Meeqqat assigiinngillat aamma inuuneq allanngoriartorpoq. Taamaammat neqerooruteqartarnermik suliaasaqarfimmi suliniutit isumassarsiallu nutaat

ineriartortinneqarnissaasa periarfissinneqarnissaat pisariaqarpoq, taamaalilluni taakku meeqqat ilaqutariillu pisariaqartitaat annertunerusumik naammassisinnaaniassammagigit, aamma najukkani pissutsit isumalluutillu annertunerusumik eqqarsaatigineqarniassammata.

6.2 Suliniut - Sunngiffimmi neqeroorutit patajaallisarneqarnissaat

Kommunini meeqqanut neqeroorutit patajaallisarneqarnissaat tulleriarinermilu sallinngortinneqarnissaat pisariaqartinneqarpoq. Massakkuugallartoq qanoq meeqqanut neqeroorutit pilersinneqarnissaat pillugit killissanik peqanngilaq, aamma oqartussaasut kajumissutsiminnillu sullissisut akornanni pimoorussilluni sullissinerup agguarneqarnissaanut oqimaaqatigiissitsineq qanoq ittusaanersoq killiliiffigineqanngilaq. Tamanna aallaaviatigut ajunngilaq.

Sunngiffimmi neqeroorutinut kommunit aningaasaliissutaat pillugit annertunerusumik isertuaatsumik ingerlatsisoqassaaq, aamma atuarnep naareernerani neqerooruteqarnissaq pillugu suliasani tulleriarinermi sallinngortitsisoqartariaqarpoq, kiisalu aasaanerani atuannngiffeqarnerup nalaani meeqqanut neqeroorutit amerlanerusariaqarput. Tamatuma saniatigut meeqqat ilaqutariillu aarlerinartorsortut sunngiffeqarnermi neqeroorutini ilaatinneqartarnissaat ukkatarinerusariaqarpoq.

Neqeroorutit sunniutaat aamma aqqissuussaannermi ataannarsinnaanerit pillugu sunngiffimmi neqeroorutit pillugit najoqqutassanik ineriartortitsisoqassaaq, taamaalilluni inuit ataasiakkaat pimoorussillutik sullissinerit apeqqutaassanngimmat. Tamatuma sungiusaasut kajumissutsiminnillu sullissisut piginnaanngorsarneqarnissaat ilaatigut kingunerissavaa. Ilorrisimaanngitsoqartillugu nammineq kajumissutsimik tunngaveqarlutik sulisartut piginnaanngorsarneqaaqqinneqarnerup aammattaaq nalunaaruteqartarnissaannut sillimatilissavai. Tamatuma saniatigut nammineq kajumissuseq aallaavigalugu suleqatigiit qarasaasiamik annertunerusumik atuisinnaanerit misissorneqassaaq.

Sunngiffeqarnermut ilusissamik nutaamik ineriartortitsinissaq pillugu qitiusumik suleqataasut, kommunit NGO-llu naleqquttut akornanni suleqatigiinnermik pilersitsisoqassaaq, taassumalu ilaqutariinnit aarlerinartorsortunit meeqqat amerlanerusut ilaatinneqarnissaat siunertaralugu sunngiffimmi neqeroorutit amerlanerusut qulakkiissavaa.

6.3 Suliniut - Ullukkat paaqqinniffinni atuarfinnilu kaammattuisoqarnermik aqqissuussineq

Meeqqat ernumassuteqaraangamik sumut saaffiginnittarnissaat pillugu erseqqissunik aalajangersimasunillu sinaakkusiisoqarnissaa pisariaqartinneqarpoq. Massakkuugallartoq atuarfippassuit kaammattuisumik aqqissuussinermik taaneqartartumut ilassutitut atuarfinni attaveqarfigisassanut aalajangersimasunut imaluunniit meeqqat atuarfinni isumaginninnermut siunnersortinik atorfinitsisinermut aningaasaliissutinik immikkoortitsisimapput.

Atuarfinni kaammattuisut, meeqqanut- ilaqutariinnillu sullissiviit kommunillu ingerlatsiviisa akornanni suleqatigiinneq patajaallisarneqassaaq. Ilorrisimaanngitsoqartillugu imaluunniit eqqasuuteqartoqartillugu qanittumi avatangiisiminni meeqqat tamatigut inersimasunik saaffiginniffigisinnaasaminnik peqarnissaat qulakkeerneqassaaq. Taamaamat atuarfimmi kaammattuisup peqataasullu allat ataqatigiissarneqarnissaat suleqatigiittarnissaallu pillugu najoqqutassat aalajangersarneqassapput. Ilorrisimaartoqannginneranik qanoq ikkaluamilluunniit pasitsaassaqarnermik innersuussisarnerit annertunerusumik atassuteqartassapput.

Atornerluisoqarnerani, nakuusertoqarnerani aamma sumiginnaasoqarnerani qanoq iliortoqarnissaanik ilitsersuut pillugu suliniut immikkut ittumik tamatumingga ukkataqassaaq.

6.4 Suliniut - Atuarfinni ullaakkorsioertitsisarneq

Meeqqat amerlavallaat ullaakkorsiorsimanatik atuariatortarput. Meeqqat ullaakkorsiorsimanatik atuariatortartut ukioqatigiinni tamani akulikissusaat qaffasissorujussuusoq, aamma kommunini ataasiakkaani atuarfiit akoranni assigiinngitsorujussuusinnaasut Meeqqat atuarfiini atuartunik misissuisarnerup takutippaa UHBSC, 2018). Ilaqutariit isumalluutaat assigiinngitsorujussuupput, ullaakkorsiorsimannginnerullu meeqqat allanut naleqqiullutik ilinniarsinnaanerannut tunngavissaat annikillisinneqartarpoq. Tamannarpiaq pissutigalugu atuarfiit arlallit meeqqanut ullaakkorsioertitsinermik aqqissuussereernikuupput.

Meeqqat tamarmik ullormik aallartitsilluarnissaat qulakkeerneqassaaq, taamaammat meeqqat angerlarsimaffiminni ullaakkorsiorsimanngitsut atuarnep aallartinnginnerani ullaakkorsioertitnik neqeroorfineqassapput.

6.5 Suliniut - Sianissutsikkut peqqissuunissap annertunerusumik ukkatarineqarnera

Meeqqat angajoqqaallu sianissutsikkut peqqissusiisa patajaallisarneqarnissaat pisariaqartinneqarpoq. Sianissutsikkut ilorrisimaannginneq akuttunngitsumik takkuitsoorneqartarpoq, ilorrisimaanngitsorlu nassaarineqaraangat neqeroorutit amigaatigineqartarput. Meeqqanut angajoqqaanullu sianissutsikkut ilorrisimaanngitsunut neqeroorutit patajaallisarneqassapput.

Tarnikkut ilorrisimaannginneq pillugu qulaajaasoqarnissaanik pisariaqartitsineq neqeroorutinillu tarnikkut ilorrisimaannginnermik toraagaqartunik ineriartortitsinissaq pillugu qitiusumik suleqataasut, kommunit NGO-llu naleqquttut akornanni suleqatigiinnermik pilersitsisoqassaaq. Ilaqutariinnut sullissiviit ataanni neqeroorutinik pilersitsinnaanermik periarfissat immikkut ittumik ukkataralugit misissuisoqassaaq. Tamatuma peqatigisaanik nunaqarfinni meeqqanut ilaqutariinnullu qarasaasiaq atorlugu nakorsiatitsisinnaanermik aqqiissuteqarsinnaanernik periarfissat ukkatarineqassapput. Tarnikkut ilorrisimaannginneq neqeroorutit pioreersut aallaavigalugit neqeroorutigineqassapput, assersuutigalugu katsorsartinnissamik neqeroorut Thinkinuk.

6.6 Suliniut - Meeqqat tarnikkut nappaataannik katsorsaanermik patajaallisaaneq

Meeqqat tarnikkut nappaataannik katsorsaasarnerup patajaallisarneqarnissaa pisariaqartinneqarpoq. Meeqqanut- inuusuttunullu tarnikkut nappaatinik katsorsaavimmi sullitat nunami meeqqat sumiginneqartartut amerlassusaata ineriartornerat malippaat ukiunilu amerlasuuni tamanna qaffakkiartorsimavoq. Meeqqat inuusuttullu suli amerlanerusut tarnikkut nappaatinik katsorsaavik attavigisalermassuk tamatuma kinguneraa. Sullitat amerlinerisa qulaajaavigineqarnissamut katsorsarneqarnissamullu utaqqinerusarneq kingunerisarpaa.

Suliassaqarfiup erseqqissaavigineqarnissaa kiisalu meeqqat tarnikkut nappaataannik katsorsaanep ineriartortinnissaanut, patajaallisarneqarnissaanut aamma tulleriarnermi salliinneqarnissaanut periarfissat nalilersorneqarnissaat pisariaqarpoq.

6.7 Suliniut - Meeqqat nipaasa tusaaneqartarnissaanut sinaakkutissat patajaannerusut

Meeqqat ilaqutariillu, ingammik meeqqat nipaasa tusaaneqartarnissaat pisariaqarpoq. Meeqqat pisariaqartitaasa siullunneqarnissaat, meeqqallu pisariaqartitaasa annertunerusumik tusaaniarneqarnissaat pisariaqarpoq. Taamaammat nunami kommunini tallimani Tunumilu meeqqat pillugit siunnersuisoqatigiinnik pilersitsisoqarnikuuvoq. Meeqqat pillugit siunnersuisoqatigiit kommunalbestyrelsinit innersuussutiminnik tunniussisarput, taamaalillunilu meeqqap nipa kommunalpolitikert sulineranut eqqunneqartarpoq. Meeqqat nipaata patajaallisarneqassapput, aamma taamaammat meeqqat innersuussutaasa kommunalbestyrelsini aalajangiisarnerni "akisuatinneqartassapput".

Meeqqat pillugit siunnersuisoqatigiit inissisimanagerat patajaallisarneqassaaq, taamaalilluni Naalakkersuisunut Inatsisartunullu innersuussuteqartarniassammata. Taamaammat siumut isigisumik ukiumut ataasiarlutik meeqqat pillugit siunnersuisoqatigiit nunamut tamarmut innersuussutinik saqqummiussisassapput.

6.8 Suliniut – Meeqqanik qulaajaaneq

Perorsaaneq tarnillu pissusaa pillugu siunnersuisarnerup meeqqanillu qulaajaasarnerup patajaallisarneqarnissaa pisariaqartinneqarpoq. Kommunit persorsaaneq- tarnillu pissusaa pillugu siunnersuisarfiat (MISI) ajornartorsiutinik misissuisarpoq, ilikkagaqarnissamut, atuarfimmilu ilorrisimaarnermut assigisaanullu naleqqiullugu ajornartorsiutinik takusoqarsimatillugu sulisunik angajoqqaanillu siunnersuisuusarluni. Ikorfartuutaasussanik aallartitsinissamut suliniuteqarnernut MISI aporfiussanngilaq, soorlu meeqqap tarnip nappaataanik katsorsaanikkut qulaajarneqarnissaanut naleqqiullugu imaluunniit meeqqanut- ilaqutariinnullu sullissiviit neqeroorutaannut aporfiussannginngitsoq.

Suliassaqarfiup erseqqissaavigineqarnissaa pisariaqarpoq kiisalu kommunit persorsaaneq- tarnillu pissusaa pillugu siunnersuisarfiata (MISI-p) ineriartortinnissaanut, patajaallisarneqarnissaanut aamma tulleriarnermi salliunneqarnissaanut periarfissat nalilersorneqarnissaat pisariaqarpoq.

7 Oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinneq patajaallisarneqassaaq

Meeqqanut- ilaqutariinnullu suliassaqaqfimmii oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni ingerlalluurtumik suleqatigiittoqarnissaa pingaaruteqartorujussuuvoq. Pitsaaliuineramik katsorsaanermillu suliaqartut pisortat oqartussaasoqarfii ataatsimoortuusut ataqatigiissullu, ilaqutariit malugisassavaat.

Meeqqanut- ilaqutariinnullu suliassaqaqfik unammilligassanik arlalinnik unammilligassaqaqpoq, taamaattoqarneratalu ilaqutariit ajortumik imaluunniit ataqatigiinngitsumik sullinneqaqarnermik misigisittarpaat:

- Suliaqarfiit meeqqanik ilaqutariinnullu sullissisut akornanni oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni ataatsimoorussamik suleqatigiinnissamut aaqqissuussinissamik amigaateqarneq.
- Ilaqutariit sullinneqaqarneranni suleriaatsit malittarisassallu ersarissut amigaatigineqaqarnerat.
- Oqartussaasut akornanni akisussaasuunerup agguarneqarnissaa eqqarsaatigalugu nalinginnaasumik ersarluttoqarnera, taamaattoqarneratalu ilaqutariinnut ataatsimoorussamik neqerooruteqartoqarnissaanut oqartussaasoqarfiit arlaannaataluunniit akisussaajumajunnaartarnerat kingunerisarpaa.
- Neqeroorutigineqartut ataqatigiissinneqartannginnerat, nalinginnaasumillu ilaqutariit sulianillu sullissisut akornanni neqeroorutit pillugit amigartumik ilisimasaqarneq.
- Suleqatigiinnermut akornutaasinnaasumik suliat pillugit eqqarsartaatsit periaatsillu imminnut akerliusut.
- Najukkani nukissat atorluarneqannginneri aamma meeqqat ilaqutariillu sullinneqaqarnerini naammassisakittarneq
- Sulisut nikerarnerujussuat

7.1.1 Meeqqanut ilaqutariinnullu suliassaqaqfimmut tamarmut oqartussaasoqarfiit assigiinngitsut suleqatigiinnerat tunngaviussaaq

Tunngavimmik qajannaatsumik aaqqissugaasumik peqarnissaaq pisariaqartinneqarpoq, taamaattoqarnerata meeqqanut- ilaqutariinnullu suliassaqaqfimmii tamarmi sullissilluarnissaaq tunngavilissavaa. Ilaqutariit pillugit peqatigalugillu ataatsimut isiginnittumik suleqatigiinnerup pilersinneqarnissaa pisariaqartinneqarpoq, tassani pitsaaliuineq naapitsiniaallunilu suliniuteqaqarnerit, kiisalu katsorsaasartut ukkatarineqassallutik. Ilaqutariit sullinneqaqarneranni sinaakkutissat ingerlatseriaatsillu patajaallisarneqarnissaat pisariaqartinneqarpoq. Ilaqutariit pillugit suleqatigiinnermi pisariillisaasoqarnissaaq pisariaqartinneqarpoq.

7.1.2 Aaqqissuussinerit ajortiasuunngitsut

Siunissami ilaqutariinnut sullissinerit annerusumik aaqqissuussinerit atorlugit aamma inuit ataasiakkaat misilittagaat, piginnaasaat ilisimasaallu apeqqutaatinnagit suliarineqartassapput. Aaqqissuussinerup sulisut taarsaanneri pissutigalugit ajortiasuunnginnissaa, aamma oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinnermik tunngaviup patajaallisarneqarnissaa anguniarneqarpoq, taamaalilluni oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni, sulisut ataasiakkaat apeqqutaatinnagit, suleqatigiinneq iluatsinniassamat.

7.1.3 Suleriaatsit pitsaannerusut

Ingerlatseriaatsit ersarissut sulisut piginnaasaasa atorluarneqarnissaanut ilapittuutaassapput, taamaalilluni sulisoq ilaqutariinnut sullissilluarnissaminut piffissaqaqarneruniassamat. Suliaqaqfimmii piginnaasat tamaasa atorluarneqarnissaat anguniarneqarpoq.

7.1.4 Akisussaaffiit agguataarneqarnerat ersarissaq

Meeqqanut ilaqutariinnullu suliassa qarfiup iluani oqartussaaso qarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinnermi akisussaasuussat ersarissuussapput, taamaalilluni oqartussaaso qarfik sorleq imaluunniit sulisut kikkut akisussaaffimmik tigumminninersut qularutigineqassanani. Tamatuma ilaatigut maleruagassat pisariillisarneqarnerat kingunerissavaa. Ilaqutariinnut ataatsimoorussamik suliniuteqarnissaq aallaaviusaaq. Ingerlatsivimmi sulisut ataasiakkaat piginnaasaannik arsaarneqarnissaat siunertarineqanngilaq, kisianni akerlianik meeqqat ilaqutaasalu sullinneqarnerini kiap suna suliassaq suliarissaneraa pillugu ersarissumik erseqqissumillu sinaakkutit pilersinneqarnissaat siunertarineqarluni.

7.1.5 Nassaarinninnissaq innersuussinerlu

Kinguaassiutitigut atornerluisoqarsimatillugu qaangiutereersunut sunniutilimmik katsorsaanermillu suliniuteqarneq aammattaaq patajaallisaavigineqassaaq. Ilorrisimaanngitsoqartoq ilimatsaanneqarpat kajumissutsiminnik sulisut erseqqissumik najoqqutassaaqassapput sakkortusisamillu nalunaartussaataitaassallutik. Ilorrisimaanngitsoqartillugu suleriaatsit patajaallisarneqarnissaat pisariaqarpoq, taamaalilluni ilorrisimaanngitsoqarpat ilorrisimaanngitsoq nassaarineqassammat katsorsarneqarnissamillu neqeroorfigineqarluni. Meeqqat pillugit innersuussisarnerup patajaallisarneqarneratigut katsorsarneqarnissamik neqeroorutinut innersuussisarnerit annertunerusumik ataqatigiissilissavai.

7.1.6 Qarasaasiaq atorlugu sullissineq annertunerusoq

Qarasaasiaq atorlugu sullissineq qarasaasiarlu atorlugu aaqqiissuteqarnissaq oqartussaaso qarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinnermi eqqarsaatigineqassaaq. Qarasaasiaq atorlugu sulinerup ingerlatseriaatsit maskiinat atorlugit suliarineqalernissaannut ilapittuutaasinnaavoq, taamaaliornerlu oqartussaaso qarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinnermut pitsaasumik tunngavissiissaaq. Qarasaasiamik atuniarnerinnaq pissutigalugu qarasaasiakkut sullissinnissaq anguniagaanngilaq. Sulianik ilisimasalittut sulisunut naggataagullu innuttaasunut qarasaasiaq atorlugu sullissineq naleqassutsimik pilersitsissaaq.

7.2 Suliniut - Oqartussaaso qarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinnermik pitsanngorsaaneq

Oqartussaaso qarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinnermik ataatsimut aaqqiissuussamik tunngavissaqarnissaq pilersinniarlugu, oqartussaaso qarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinnerup najukkani suleqatigiinnermut killiliisumik assigiissaarneqarnissaa pisariaqarpoq. Kommunit tamaasa akornanni killiliussat kommunini namminerni avataanilu susassaqartunik suleqatigiinnermik ikorfartuisussat assigiissapput. Oqartussaaso qarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni ilaqutariit pillugit taakkulu peqatigalugit suleqatigiittussat; peqqinnissaqarfik, isumaginninnermik ingerlatsivik, Majoriaq, Allorfik, ilinniarfiit, politiit il.il. akornanni killiliussat atuutissapput.

Kommunit ilaqutariinnut tunngasunik suliniarnermut najoqqutassianik erseqqissumik ujartuipput, matumani suleriaatsit qanoq oqartussaaso qarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinneq pitsaanerpaaq pitsaanerpaamik qularnaarsinnaaneraat pillugu najoqqutassanik ilanngullugit. Taamaammat oqartussaaso qarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni inatsisinik, malittarisassanik killiliissanillu aalajangersaasoqartaraluartoq, malittarisassanik eqquutsiniarneq ajornartorsiutaasinnaavoq qaangerniagassaq – aamma najukkani ataasiakkaani.

Erseqqissunik najoqqutassaqaarnissamik kommunit kissaataat akuersaarneqassaaq, najukkani oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinnissamut piumasaqaatit immikkut erseqqissumik allaaserineqarnerisigut, kiisalu tamatumani suliniarnermut sakkussanik aaqqissuussaarnillu aalajangersimasunik tunniussaqaarnikkut.

Ilaatigut nunamut tamarmut oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni ataatsimiittarnissanut najoqqutassanik iluusiliinissamullu piumasaqaatinik suliaqarnissaq ukkatarineqassaaq, tassanilu inatsit malillugu kommuninit allattoqarfegartitsinissamik pisussaaffeqarnerat ikorfartorneqassaaq, kiisalu oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinnissami oqartussaasut tamarmik pisussaaffilerneqarnissaat qulakkeerneqassaaq. Taamatutaaq oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinneq pillugu suleriaatsinut ilitersuutit immikkut ittumik ukkatarineqassapput, matumani suliani akisussaaffiit agguataarneqarnerannut najoqqutassat ilanngullugit. Oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni ataatsimiinnerni inuit pillugit paasissutissat eriagisariakkat pillugit suliaqarneq aamma immikkut ukkatarineqassaaq, soorluttaaq najukkani oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni ataatsimiittarnerit nakkutigineqarnissaat nalilersorneqartarnissaallu immikkut ukkatarineqassasoq, taamaaliornerummi najukkani ingerlatsinerit pitsanngorsarneqarnissaannut ilaassapput.

7.3 Suliniut - Kinguaassiutitigut atornerlunneqartarneq akiorniarlugu suliniarnermik annertusiineq

Kinguaassiutitigut atornerluisarnerit aseruisarput inuiaqatigiinnullu annertuumik akornusiisuullutik. Kinguaassiutitigut atornerluisarnerit akiorniarlugit suliniutit taamaattumik patajaallisarneqaqqissapput. Taamaaliorinissamut Kinguaassiutitigut atornerluinerit pillugit pitsaaliuinerinik katsorsaaneqmillu suliaqartut pitsaanerusumik suleqatigiinnissaannik pisariaqartitsivoq. Nammineq meeraanermi, inersimasuunermiluunniit Kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimagaanni, qanigisaagaanni imaluunniit sulianik sullissisuugaanni, pitsaanerpaamik ikiorneqarnissaq aaneqarsinnaasariaqarpoq.

Neqeroorutinut pioreersunut uiggiullugu, soorlu maligassiuisut uani pineqarput, 2020-imi ukiup sisamararterutaani siullermi inunnut kannguttaatsuliornermik pissusilersortartunut (eqqartuussaareernerup kingorna imaluunniit eqqartuussisoqanngikkaluartoq) katsorsarneqaarnissamik neqeroorut, kannguttaatsuliornermik pissusilersornissamik eqqarsaatersuuteqartartunut sulili qanoq iliuseqarsimanngitsunut kinaassuseq isertuullugu neqeroorutit pilersinneqassaaq (aamma qanigisaasunut sulianillu suliaqartunut), kiisalu nunami meeqqanut kannguttaatsuliornermik pissusilersortartunut ulloq unnuarlu paaqqinniffinni suliniuteqartoqassalluni. Tamatuma saniatigut neqeroorutit pioreersut patajaallisarneqaqqissapput, taamaalilluni paqumigisat nungusarneqarnerat patajaallisinneqassalluni.

Tamatuma saniatigut Kinguaassiutitigut atornerluisoqartarnerup akiorniarneqarnerani qallunaat oqartussaasuunik sakkortusisamik suleqateqarnermi ilaassaaq.

7.4 Suliniut - Kinguaassiutitigut atornerluisoqarsimaneranik pasitsaassaqaarnermi ilisimasaqalernermiluunniit qanoq iliornissamut ilitersuut

Meeqqanut kinguaassiutitigut atornerluisoqartarneranut atatillugu pitsaaliuinermi, ikilisaanermi aamma katsorsaaneqarnermi unioqqutinneqartussaannngitsumik, piffissamilu eqqortumi, oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinnerup qulakkeerneqarnissaa

pisariaqartinneqarpoq. Taamaammat meeqqanik inuusuttunillu kinguaassititigut atonerluisoqarsimaneranik pasitsaassisoqartillugu ilisimasaqartoqartilluguluunniit kommunini tamani upalungaarsimanissaq pillugu pilersaarutit aamma iliuusissanut katsorsaannissanut ilitsersuut pillugit suleqatigiinnissamik isumaqatigiissusiortoqassaaq.

Ilisimasaqartoqartillugu imaluunniit pasitsaassisoqartillugu sukkasuumik pitsaasumillu sullissisoqarnissaata qulakkeerneqarnissaa anguniarneqarpoq, taamaalilluni meeqqat inuusuttullu ikiuineq pisariaqartitartik sukkanerpaamik tiguniassammassuk.

Tamatuma saniatigut Kinguaassititigut atonerluisoqartarnerup akiorniarneqarnerani qallunaat oqartussaasuinik sakkortusisamik suleqateqarnermi ilaassaaq.

7.5 *Suliniut – Ilaqutariinni nakuuserfiusuni meeqqamik peroriartortoqarneranik pasitsaassaqarnermi ilisimasaqalernermiluunniit qanoq iliornissamut ilitsersuut*

Meeqqanut ilaqutariinni nakuuserfiusuni peroriartortunut atatillugu unioqqutinneqartussaannngitsumik, piffissamilu eqqortumi, oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinnerup qulakkeerneqarnissaa pisariaqartinneqarpoq. Upalungaarsimanissamut pilersaarut aamma meeqqanut ilaqutariinnullu nakuusernermik ajornartorsiuteqartunut imaluunniit nakuusertoqartarneranik pasitsaassisoqartillugu, sulianik ilisimasalittut sulisunut kajumissutsimillu tunngaveqartumik sulisunut qanoq iliortoqarnissaanut ilitsersuutit pillugit kommunini tamani isumaqatigiissusiortoqassaaq.

Meeqqap ilaqutariinni nakuuserfiusuni peroriartorneranik pasitsaassinermi ilisimasaqarnermiluunniit nakuusernerup qanoq pitsaaliuisoqarnissaanut, annikillisisoqarnissaanut, aamma meeqqanik ilaqutariinnillu katsorsaasoqarnissaanut ataatsimoorussamik ataqatigiissaagaasumillu suliniuteqarnissaanut isumaqatigiissutit siunertaqarput.

7.6 *Suliniut - Ilaqutariinni aanngajaarniutinik atuiiffiusuni meeraq alliaartortoq pasitsaanneqarpat ilisimaneqalerpalluunniit iliuusissanut ilitsersuut*

Meeqqap ilaqutariinni atonerluiffiusumi peroriartorneranik pasitsaassaqarnermi ilisimasaqarnermiluunniit unioqqutinneqartussaannngitsumik, piffissamilu eqqortumi, oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinnerup qulakkeerneqarnissaa pisariaqartinneqarpoq. Taamaammat iliuusissanut ilitsersuut suliarineqassaaq, tassanilu inersimasunut meeqqanik inuusuttunillu atonerluiffiusumi alliaartornerannik pasitsaassisoqartillugu ilisimasaqartoqartilluguluunniit sullissisartunut assigiissakkamik najoqqutaqartoqarnissaa siunertarineqarpoq.

Iliuusissanut ilitsersuut meeqqanut sulianik ilisimasalittut sullissisunut kajumissutsimillu tunngavilimmik sulisunut tamanut saaffiginnittuussaaq, aamma neqeroorummi pioreersumi Allorfiimmi neqeroorutaasunut inersuussissalluni.

7.7 *Suliniut - Meeqqap sumiginnaaffiusuni alliaartorneranik pasitsaassisoqartillugu ilisimasaqartoqartilluguluunniit iliuusissanut*

Ilaqutariinni sumiginnaaffiusuni meeraq alliaartortoq pasitsaanneqartillugu ilisimaneqalerpalluunniit, unioqqutinneqartussaannngitsumik, piffissamilu eqqortumi, oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinnerup qulakkeerneqarnissaa pisariaqartinneqarpoq. Taamaammat iliuusissanut ilitsersuut suliarineqassaaq, tassanilu sulianik

ilisimasalittut sullissisunut kajumissutsimillu tunngavilimmik sulisunut meeqqanik inuusuttunillu sumiginnaaffiusuni alliarturnerannik pasitsaassisoqartillugu ilisimasaqartoqartilluguluunniit sullissisartunut assigiissakkamik najoqqutaqartoqarnissaa siunertarineqarpoq. Sumiginnaanerit assigiinngitsorpasuummata, iliuusissanut ilitsersuut siullermik sulianik ilisimasalittut sullissisut ilorrisimaartoqannginneranik takussutissanik annikitsunik nassaarsinnaanissaannut sakkussaqaarnissamik ukkataqassaaq, tamatumalu kingorna suliamut atatillugu aalajangersimasumik qulaajaasoqarnissaanik innersuussisoqassaaq. Tamanna assersuutigalugu meeqqanut- ilaqutariinnullu sullissivimmi pisinnaavoq.

7.8 Suliniut - Pinasuartumik ikiuiartortartoqatigiit

Isumaginninnermut suliassaqaarfimmi suliani ajornakusoortuni sulianut ikorfartorneqaarnissaq kommuninit kisaatigineqartarsimavoq. Tamanna tunngavigalugu pilertortumik ikiuiartortartoqatigiinnik nutaamik pilersitsisoqarpoq meeqqanik ilungersunartumik sumiginnaasimaneq pillugu suliani anginerusuni kommuninut pilertortumik ikiuukkiartortartussanik.

Pinasuartumik ikiuiartortartoqatigiit Pinaveersaartitsinnermut Isumaginninnermullu Aqutsisoqarfimmi Qitiusumik Siunnersuisarfimmullu pioreersumut ilassutaalluni, taakkulu suliamik sullissinerup ingerlanerani meeqqap angajoqqaallu peqataatinneqarnerisa patajaallisarneqaarnissaa ukkatarissavaat, kommunilu peqatigalugu tapersersuilluni iliuitsit eqqortut aallartinneqaarnissaat qulakkiissallugu. Ilungersunartumik sumiginnaasoqarsimatillugu suliani kommunini najukkani upalungaarsimasuutitat iliuseqartarnerisalu patajaallisarneqaarnissaat ineriartortinneqaarnissaallu pinasuartumik ikiuiartortartoqatigiit immikkut ukkatarissavaat.

8 Qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqalersitsineq, ilisimasat nalilersuinerlu

Atugarissaarneq pillugu aaqqiissutaasartut ileqqusut pillugit qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqalerneq ineriartorneruvoq saneqqunneqarsinnaanngitsaq. Meeqqanut ilaqutariinnullu suliassa qarfiup qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqalernissamut naleqqussarnissaa pingaaruteqarpoq, taamaalilluni periarfissaqartillugu qarasaasiaq atorlugu tamatigut aaqqiissuteqarneq atorneqalertussaalluni. Qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqalernerup innuttaasut paasissutissartaannik pitsaanagerusumik isumannaallisaasoqarnissaa tapersersuiffigissavaa. Qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqarnermik pitsaanagerusumik atuilernissaa aamma pitsaanagerusunik paasissutissanik qulakkeerinninnissaaq, kiisalu qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqalerneq kommunini suleriaatsinik ikortartuissaaq.

8.1.1 Kommunit akornanni ataatsimut ESDH-systemeqalerneq

Kommunit maanna annertunerusumik qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqalernissamik assigiimmik ESDH-mut aaqqiissuussinermik¹¹, kommunini ataasiakkaani ingerlatsiviit assigiinngitsunik suliallit akornanni innuttaasut pillugit paasissutissanik ataatsimoortitsinerup patajaallisaaffiginissaa anguniarlugu aningaasaliissuteqarnermik siullermik alloriareerput. ESDH-imik aaqqiissuussineq pingaernerpaatut aaqqiissuussinerussaaq, siumut isigisumik sulianik sullissisut aamma aqutsisut taanna atorlugu sulisassapput, aamma meeqqanut ilaqutariinnullu suliassa qarfiimmi tamarmi assigiiaamik sulianik sullissisalernissamut paasissutissartalersuisalernissamullu tapersiissaaq.

8.1.2 Aaqqiissutissat ilaattut qarasaasiaq atorlugu sakkut

Naalakkersuisut qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqalernissamut 2018-2021-mut periusissiaa malillugu, pingaaruteqarpoq kommunit qarasaasiaq atorlugu sunniuteqarluartumik suleriaaseqalernissamut ikaarsaarnerat taamaalillutillu siunissami meeqqanut ilaqutariinnullu suliassa qarfiimmi unammilligassanik aaqqiissuteqartarnissaat tapersersorneqarnissaat. Meeqqanut ilaqutariinnullu suliassa qarfiimmi suliassat unammillernartut arlallit aaqqiissuteqarfiginissaannut qarasaasiaq atorlugu sakkunik pisariaqartitsisoqarpoq, ukununga: malittarisassat paasiuminaatsut, piginnaasatigut appasissumik qaffasissuseqarneq, oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni ataqatigiissaarinermik amigaateqarneq, atugarissaarnerup iluani qanittuunissamik amigaateqarneq aamma paasissutissanik amigaateqarneq.

8.1.3 Sumiiffinni piginnaasat qaffasissusaannik akuersaarneq

Qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqalernerup sulisut piginnaasatigut qaffasissusaat eqqumaffigissavai aamma sulisut ilaqutariinnik suliagarneranni ikiussallugit, taamaalilluni qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqalerneq sulisunut, meeqqanut ilaqutariinnullu iluaqutaasutut misigineqassaaq.

8.1.4 Tikikkuminartuuneq aamma qaninneq

Qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqalernerup aamma atugarissaassutsip tikikkuminartuusutut aamma qanittuusutut misigineqarnerat annertusaaffigissavaa. Pisortani suliassa qarfiit immikkoortut ataatsimut isiginnittumik kiffartuussisuusut aamma sullissinermi erseqqarinnerulernerannik meeqqat ilaqutariillu misigisaqassapput.

8.1.5 Oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni ataqatigiissaarineq

¹¹ ESDH – Qarasaasiakkut sulianik suliarinittamermut aamma allagaatinut passussinermut atorneqartartoq

Qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqarneq meeqqanut ilaqtariinnullu suliassaqarfimmi assigiinngitsunik suliallit akornanni pitsaanerusumik ataqatigiittoqalersitsissaaq. Immikkoortut assigiinngitsunik suliallit akornanni annertunerusumik qarasaasiamik atuilluni sulisinnaanngornikkut aamma immikkoortut assigiinngitsunik suliallit akornanni paasissutissanik atuisitsisalernermi tamanna ilaatigut anguneqassaaq. Kommunit qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqalersitsinerup periarfissaanik atuillualernissaat pillugu sinaakutissaqartariaqarpoq, soorlu aamma inatsisiliortarneq siumut isigisumik nutaaliornermut ammaffiginnittariaqartoq taamaalillunilu qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqalernermik sianiginnittariaqartoq.

8.1.6 Suleriaatsinik pitsanngorsaaneq piuminarsaanerlu

Kommunit meeqqanut ilaqtariinnullu suliat pillugit pitsaanerusumik suleriaaseqarnerannik ineriartortitsinerannik ataqatigiissaakkamik suleqatigineqarnissaat pingaaruteqarpoq. Meeqqanut ilaqtariinnullu suliassaqarfiup suleriaasianni nutarsaaneq aamma piuminarsaaneq anguniarneqarpoq, taamaalillutik sulisut pingaarnertut suliassaminnut piffissaqarnerulissapput.

8.1.7 Ilisimasat paasissutissaatillu

Meeqqanut ilaqtariinnullu suliassaqarfik tamarmi ilisimasat paasissutissallu aqutugalugit patajaallisarneqassaaq. Meeqqanut ilaqtariinnullu suliassaqarfimmi suliaqarneq pillugu paasissutissanik qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqarluni aqqiisarnert, ilisimasanillu annertunerusumik katersinermut iluaqutaassapput. Paasissutissat pillugit qarasaasiaq atorlugu sulineq pitsaasumik tatiginassusilimmillu tunngavissaqalersitsissaaq, taamaalilluni politikerit nnuttaasullu suliassaqarfik pillugu ilisimasaqarnerulernerannik kinguneqassalluni aamma tamanna paasinarsagaasunik paasissutissanullu toqqorsiviit tunngavigalugit aalajangiisalernissamut iluaqutaassalluni.

8.2 Suliniut - Qarasaasiat atorlugit suliarinnittarnissamik piumasaqaat

Qarasaasiaq kisiat atorlugu allaffissornikkut suleriaaseqalernissamut ikaarsaarnissaq pisariaqartinneqarpoq. Meeqqanut ilaqtariinnullu suliassaqarfimmi siumut isigisumik qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqarluni sulianik aqqiisarnissaq qulakkeerneqassaaq. Qarasaasiaq atorlugu kommunini suleriaaseqarneq pingaarnerusumik assigiissumik sulianik sullissineramik qulakkeerinnissaq taamatullu ataasiakkaat inatsisitigut isumannaatsuunissaannik qulakkeerinnissalluni. Aqqiissuussinerit, nukissat piginnaasallu assigiinngitsut suliassat assigiit assigiinngitsunik suliarineqartarnerat kinguneraa.

Qarasaasiat atorlugit sulinerup taamatuttaaq pitsaanerusumik paasissutissanut tunngavissiissaaq aamma innuttaasut paasissutissartaannik isumannaallisaanerulissalluni. Kommunit assigisaanik namminneq iluminni nammineq sullissinerminnut namminerlu neqeroorutiminnut nakkutiginissaannut, sumiiffinni pisariaqartitat pillugit pitsaanerusumik ilisimasaqalissapput taamaalillutillu pitsaanerusunik pilersaarusiornernut sakkussaqalissallutik. Qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqalerneq pitsaanerusunik ilisimasaqalernissamut aamma taamaalilluni aalajangiisartunut pitsaanerusumik aalajangiinissamut tunngavissaqalersitsissaaq.

8.3 Suliniut - Qarasaasiat atorlugit aqqiissuteqarnikkut suleriaatsinik pisariillisaaneq

Meeqqanut ilaqtariinnullu suliassaqarfimmi Inatsisit aamma malittarisassat aqqiissuulluakkamik sulinerup pilersitseqataasarput. Maanna malittarisassat atuuttut sulisunut paasiniaaffigissallugit malissallugillu sapernartuusut ajoraluartumik kommunini misilittakkat takutippaat. Tamassuma meeqqanut ilaqtariinnullu suliassaqarfimmi sulianik suliarinnittarneq toqqarlugu sunnertarppa.

Piuminarsaanerup, soorlu qarasaasiaq atorlugu sulianik suliarinnittarneq pillugu suliniummi suliasani paasiuminartitsisarneq qulakkeerneqassaaq. Sulisut piginnaasaannik akuersaarinittumik qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqalernikkut inatsisip malinneqarsinnaalernissaa immikkut ukkatarineqassaaq.

8.4 Suliniut - Meeqqanut ilaqutariinnullu suliasaqarfimmi qitiusumik isaavik

Sulianik ilisimannillutik suliaqartartunut aamma meeqqanut ilaqutariinnullu sumiiffinni neqeroorutit pillugit ilisimasaat patajaallisaaviginiarlugit nuna tamakkerlugu isaaffimmik pilersitsisoqassaaq. Isaaffik qanoq ittunik neqerooruteqarnerisooq pillugu paasissutissanik imaqaassaaq:

- Illoqarfinni ataasiakkaani sumiiffinni neqeroorutit
- Kommuniti ataasiakkaani kommuniti neqeroorutit
- Qitiusumik neqeroorutit

Isaaffik annerusumik paasiuminarsaanermut kiisalu nukissat tamakkerlugit atorneqarnissaannut iluaqutaassaaq. Isaaffik aammattaq taamaalilluni suliasaqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni aamma kommunit killeqarfii akimorlugit meeqqat ilaqutariillu sumut innersuunneqarsinnaanersut pillugu pitsaanerusumik ilisimasaqalernikkut ataqatigiissaarinerulernerumut iluaqutaassaaq. Sumiiffimmi neqeroorutiniq qulaajaaneq tamatuma saniatigut sumiiffimmi qanoq ittunik pisariaqartitsinernik naammassineqarneq ajortut pillugit qanoq ittunik pisiariaqartitsisoqarnerisooq pillugu tamakkerlugu isiginnilersitsissaaq.

Isaaffik ataatsimut isaaffiussaaq, meeqqallu aamma ilaqutariit ukununga periafissaannik takunniffissaassalluni: angajoqqaatut pikkorissarnissamut periafissat, akiitsut pillugit siunnersorneqarneq, atornerluinerumut katsorsartinneq, pitsaaliuinerumik suliniutit soorlu aamma peqqissutsimik siuarsaaviginninneq, katsorsaallutik angalaqatigiittartut imaluunniit allat.

8.5 Suliniut - Meeqqanut- ilaqutariinnullu suliasaqarfimmi paasissutissat ilisimasallu pillugit patajaallisaaneq

Qajannaatsunik paasissutissanik ilisimasanillu tunngaveqarluni siumut isigaluni aqutsinermi allaffissornikkut sulisoqartarnissaa pisariaqartinneqarpoq. Maannakkut kommunit, Naalakkersuisut, Inatsisartullu meeqqanut ilaqutariinnullu suliasaqarfik pillugu annikitsuqaqamik ilisimasaqarput. Suliasaqarfik annikitsuinnarmik paasissutissanik piviusorsiorpalaartunik tunngaveqarluni ingerlatsivoq.

Meeqqanut ilaqutariinnullu suliasaqarfimmi suliat aamma suliniutit sunniutai pillugit paasissutissat ilisimasallu qulakkeerneqassapput, taamaattumi oqartussaqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni atorneqarsinnaasumik qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqarfimmik, misissueqqissaarisarfimmik aamma ilisimasanut immikkoortortamik pilersitsiniarpoq.

Immikkoortortap qajannaatsumik, tatiginartumik aamma paasissutissanik katersivimmik ilisimasanut tunngaveqartumik pilersitsinissaaq akisussaaffigissavaa, taannalu Naalakkersuisut, kommunit aamma Inatsisartut siumut isigaluni aalajangiinerumut suleriaatsiminni aamma suliasaqarfik pillugu suliniutit pilersaarusiorneranni atorsinnaassavaat. Immikkoortortaq meeqqanut ilaqutariinnullu suliasaqarfik pillugu ilisimasanik aamma misissueqqissaareriatsinik aqqissuulluakkamik ineriartortitsissaaq, taakkumi atorlugit meeqqanut ilaqutaasunullu suliniutit sunniutai aamma suliniutit aningaasaqarnerat pillugit erseqqarinnerusumik paasisaqartoqartassaaq. Ilisimasaqarneq sumiiffinni aamma kommuniti suliniutinik tunngaveqartassaaq.

Immikkoortortap kommunit ESDH-mik aaqqissuussinerannik ineriartortitsinermi kommunit qanimut suleqatigissavai, taamaalilluni meeqqanut ilaqutariinnullu suliassaqaarfimmut tamarmut paasissutissanik atorsinnaasunik pilersitsisoqarnissaa qulakkeerneqassaaq. Peqatigitillugu immikkoortortap kommunit qarasaasiaq atorlugu suleriaatsinik pisariillisaaneranni ikiuineq ukkatarissavaa, taamaalillutik pitsaanagerusunik paasissutissanik tunngavissaqalernermik pilersitsissammata, tak. qarasaasiaq atorlugu sulianik suliarinnittarneq pillugu suliniut.

Immikkoortortaq aallaaviatigut suliassaqaarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni immikkoortortaqarfiussaaq, paasissutissanik pissarsiviusartoq aamma meeqqanut ilaqutariinnullu suliassaqaarfimmut annertunerusumik ilisimasaqalernermut pissarsiffiusartoq iluaqutaasoq. Taamaattumik peqqissutsimut, ilinniartitaanermut, ineqarnermut aamma isumaginninnermut suliassaqaarfinni paasissutissat katersornissaat ukkatarineqassapput.

8.6 Suliniut - Meeqqanut paasissutissanik katersivik

Qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqarnermut, misissueqqissaarinermut aamma ilisimasanut immikkoortortap pisortani oqartussaqaarfinni paasissutissanik tatiginassusilinnik pilersitsinerannik qulakkeerninneq tunngavigalugu, meeqqanut paasissutissanik katersivimmik immikkut ittumik pilersitsisoqassaaq. Paasissutissanik katersivik meeqqanut sammititanut suliniutit pillugit pitsaanagerusumik misissuiffigisalnissaannut ilaqaataassaaq.

Paasissutissanik katersivik meeqqat pillugit suliaqarneq immikkut ittumik ukkatarissavaa, matumani meeqqanut ilaqutariinnullu suliassaqaarfimmi suliniutinut nutaamik isiginneriaaseqalernissamik pilersitsinissaq ilanngullugu.

8.7 Suliniut - Meeqqanut- ilaqutariinnullu suliassaqaarfik pillugu nalunaarusiortarneq

Meeqqanut ilaqutariinnullu suliassaqaarfimmi sulineq inerniliussallu pillugit ammanerusoqarnissaa pisariaqartinneqarpoq. Taamaattumik meeqqanut ilaqutariinnullu kisitsisinik pingaaruteqartunik imalimmik ukiumoortumik nalunaarusiortoqartalissaaq, kisitsisillu aalajangersimasumik ukiumut kommunini nunalu tamakkerlugu ineriartormermik takutitsisassapput. Meeqqanut ilaqutariinnullu suliassaqaarfiup ineriartortinneqarneranut kisitsisit takussutissat ilaqutariit ilorrisimaanerannik ilisimasaqalernermut iluaqutaassapput, soorlu aamma meeqqat ilaqutariillu pissutsit atugaat pillugit pisortani oqartussaqaarfiit pitsanngorsaattit suliniutaasa sunniuteqarneri pillugit takutitsissasut.

Ukiumut nalunaarummi kisitsisit pingaarnerit qanoq ittut ilaasassanersut qarasaasiaq atorlugu suleriaaseqarnermut, misissueqqissaarinermut aamma ilisimasanut immikkoortortap kommunit aamma Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik peqatigalugit aalajangertassavaat. Nalunaarusiorneq immikkoortortap suliarisassavaa.

8.8 Suliniut - Pisortat namminersortullu neqeroorutaat pillugit ilisimasaqarneq

Neqeroorutinut meeqqat ilaqutariillu amerlasuut innersuunneqartarput. Tamatumani atornerluinermi katsorsarneqarneq inissiinerilluunniit assersuutitut taaneqarsinnaapput. Pisortat namminersortullu neqeroorutaasa imarisaat ingerlasarnerilu pillugit ilisimasaqarnerunissaq pisariaqarpoq, taamaalilluni innuttaasut neqeroorutinut innersuunneqarnerminni pisariaqartumik ikiorneqartarnissaat, neqeroorutillu malittarisassanik atuuttunik naammassinissimanissaat qulakkeerneqassaaq.

Sinaakktissanik aalajangiisoqarsimatinnagu pisortanit namminersortunillu neqeroorutit pisussaaffiitut killiliussassanik aalajangersaasoqarnissaa pisariaqartinneqarpoq. Tamatumani isumaginninnerup iluani suliffeqarfiit iliuusissatut pilersaarusiortarneri, kiisalu suliap ingerlanerani innuttaasut nalinginnaasumik malinnaasinnaanissaat ilaatigut pineqarput.

9 Piginnaasanik ineriartortitsineq, ilinniaqqinnerit-/ ilinniagaqaqqinnerillu sulisunillu attassiinnarneq

Innuttaasunik ulluinnarni sullissinissaq kiisalu sullissinerup inatsisit malillugit ingerlanneqarnissaa isumagissallugu kommunit suliassaraat. Sulisut akornanni suliat pillugit immikkullu qaffasissumik ilisimasaqarnissamik piginnaasaqarnissamillu, pingaarnertullu najukkami pissutsinik ilisimasaqarnermik, kommunit suliassaat piunasaqaatitaqarput.

Pisortani oqartussat matumani kommunit suliffeqarfiillu, sulisunik isumaginninnerup iluani naammattumik qaffasissusilimmik ilinniagaqarsimasunik, suliassanik oqimaatsunik sularinnissinnaasunik sulinissamat kajumilersitsinissaq ajornartorsiutigaat. Sulisussarsiortarnermi unammilligassat pissutsinut arlalinnut attuumassuteqarput:

- Piginnaasalinnik sulisoqarniarneq nalinginnaasumik ajornartorsiutaavoq
- Isumaginninnerup iluani ilinniagaqarsimasut akornanni nalinginnaasumik annikitsumik suliffissaaleqisoqartarpoq
- Sumiginnaaneq pillugu ajornartorsiutaasut assigiissarneqarnissaat anguniarlugu suliat oqimaatsut meeqqanut ilaqutariinnullu suliassaqaqarfimmi assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiiffiusariaqartut pillugu ilisimasaqarneq aamma akuersaarneq.
- Isumaginninnermi ajornartorsiutit immikkut ittunik katsorsaaneramik neqerooruteqarfiusariaqartut pillugit annertunerusumik eqqumaffiginneq aamma ilisimasaqarneq.

Meeqqanut ilaqutariinnullu suliassaqaqarfiup pisariaqartitai isumaginninnerup iluani ilinniagaqarfinit ilinniarsimasunik sulisussaqaalersitsisarnermut naapertuutinngillat, tamannalu sulisunik avataanit tikisitsisarnissamik suli pinngitsuuisinaannginnermik kinguneqarpoq.

Ilinniarsimasunik amigaateqarneq sulisut amerlasuut piginnaasamikkut immaqa tulluannngitsunik suliassanik suliartaqarnerannut kinguneqartarpoq. Tamanna sulisut akornanni annertuumik sulinermi tatineqarsimanerannik kinguneqarsinnaavoq aamma sulisut nalinginnaasumik annertuumik paarlagaattarnerannut pisooqataasinnaalluni. Sulisut paarlagaattarnerat aamma ilisimasanik misilittakkanillu katersisarnerup iluaqutissataasa piffissap ingerlanerani tamarartarnerannut pisooqataavoq.

Kommunit suliassaminnik naammassinninnissaminnut killilimmik nukissaqarput, taamaattumillu sulisut ilinniaqqittarnerannut/ilinniarnerminnik nangitsisarnerannut atatillugu sulisunik pinngitsuuinissartik ajornakusoortittarlugu. Tamatigut sulisut ataasiakkaat ilinniarteqqinneqartarput/ilinniarnerminnik nangitsisarput immikkoortortani sulisut ataatsimoortinnagit, tamannalu immikkoortortaqaqarfiup suliassanik ataatsimut aaqqiiniartarneranut killilimmik sunniisnaavoq.

9.1.1 Suliassat aaqqiiviginissaannut pitsaanerusunik tunngavissaqarneq

Tamatuma saniatigut avataanit tikisitat sulisut kulturikkut oqaatsillu pillugit pissutsinut ilisimasaqarneq ajorput. Maanna piginnaasat pillugit unammilligassat aaqqiiviginiarlugit meeqqanut ilaqutariinnullu suliassaqaqarfimmi sulisut, inatsisit malillugit pisussaaffigisatut suliassamik, pitsaanerpaamik aaqqiiviginissaat pillugu pitsaanerpaanik tunngavissaqaalersinnissaat qulakkeerneqartariaqarpoq. Sulisut ilisimasanik suleriaatsinillu nutartikkanik, nalinginnaasunik ajornakusoortunillu suliassanik aaqqiinissaminnut atugassaminnik pisariaqartitsipput.

9.1.2 Piginnaasanik ineriartortitsineq aamma sulianik ilinniarsimangitsunut pikkorissaanernik annertunerusumik ukkatarineqartoq

Sulisut piginnaasallit sulisussarsiarinissaat, aamma peqatigitillugu sulisinnaasut pigineqareersut ilinniaqqittarnissaat/ilinniarnerminnik nangitsisarnissaat pisariaqartinneqarpoq. Piginnaangorsaqqiinerup peqatigitillugu sulisut kajumissaarnissaat suliffimminnillu attassiinnarnissaannut iluaqutaassaaq.

Meeqqanut ilaqutariinnullu suliassaqarfimmi sulisut piginnaangorsaqqinnissaannut periarfissat ilinniartitsiveqarfimmi sulisut suleqatigalugit sunniuteqarluarnerusunngortinneqassapput. Makkuninnga periarfissaqarnissaq ukkatarineqartariaqarpoq:

- Ilinniaqqittarnissamut/ilinniarnermik nangitsiffissat neqeroorutit tikikkumarnerusunngortinneqarsinnaapput aamma kommunit pisariaqartitaannik annertunerusumik naammassinnissinnaanerulersinneqarsinnaallutik.
- Neqeroorutit pigineqareersut pitsaassusaat pitsarnerusunngortinneqarsinnaapput, kiisalu neqeroorutit pitsaassusiisa piviusumik pisariaqartinneqartunut ikorfartuutaassallutik.

9.1.3 Isumaginninnerup iluani ilinniakkat patajaallisarneqarnissaat

Isumaginninnerup iluani ilinniakkat suli patajaallisaqqinneqarnissaat pisariaqartinneqarpoq, taamaalilluni isumaginninnerup iluani ilinniarsimasut meeqqanut- ilaqutariinnullu suliassaqarfimmi sulinissaminnut sillimasinnaaniassammata. Isumaginninnerup iluani ilinniarnissamik periarfissat meeqqanut- ilaqutariinnullu suliassaqarfimmi pisariaqartinneqartunut naapertuunnersut aammalu innuttaasunut pitsaanerpaamik iluaqutaanersut misissorneqassapput.

Piginnaasanik ineriartortitsineq, ilinniaqqinnerit-/ ilinniagaqaqqinnerillu

Meeqqanut ilaqutariinnullu toraagaqarlutik suliniutit ikorfartorneqarnissaannut piginnaasat ineriartortinneqarnissaannut pilersaarusiortoqassaaq. Piginnaasat ineriartortinneqarnissaannut pilersaarutip meeqqanut- ilaqutariinnullu suliassaqarfiup pisariaqartitai unammilligassaalu pillugit meeqqat ilaqutariillu sulisunik naleqquttunik naapitsisarnissaat qulakkiissavaa. Piginnaasat ineriartortinneqarnissaannut pilersaarut ima siamasitsigisumik pilersaarusioneqassaaq, tassani ilinniakkat pioreersut nutaallu, ilinniaqqinnerit-/ilinniagaqaqqinnerillu aamma pikkorissarnerit, kiisalu suliassaqarfimmi suliniutit ataasiakkaat ataqatigiissaarneqassallutik.

Ataqatigiissillugu aqqissussamik ilinniakkanut aamma pikkorissarnernut nalilersuinernik piginnaasat ineriartortinneqarnissaannut pilersaarut ikorfartorneqassaaq, taamaaliornerullu kommunit pisariaqartitaat ilinniakkani pikkorissarnernilu ersersinneqarnissaat ingerlaavartumik qulakkiissavaa.

9.2 Suliniut - Ilinniakkat aamma ilinniaqqinnerit-/ ilinniagaqaqqinnerillu sulisunillu attassiinnarneq

Meeqqanut ilaqutariinnullu suliniutinut toraagalinnut ikorfartuutaasussamik piginnaasat ineriartortinnissaannut pilersaarummik suliaqartoqassaaq. Meeqqanut- ilaqutariinnullu suliassaqarfiup pisariaqartitaanut unammillernartuinullu suliaqarnissamik naammassinnissinnaasunik meeqqat ilaqutariillu sulisunik naapitsisarnissaat Piginnaasat ineriartortinnissaannut pilersaarutip taassuma qulakkiissavaa. Piginnaasanik ineriartortitsinissamut pilersaarut atituumik eqqarsaatigineqassaaq, taamaalilluni ilinniakkat pioreersut nutaallu, ilinniaqqinnerit-/ ilinniagaqaqqinnerillu pikkorissaanerillu, kiisalu suliassaqarfimmut suliniutit ataasiakkaat ataqatigiissaarneqassammata.

Piginnaasanik ineriartortitsinissamut pilersaarut ilinniakkanut pikkorissaanernullu nalilersuisarnernit ataqatigiissillugit aaqqissuussaasunit ikorfartorneqassaaq, taamaaliornerullu kommunit pisariaqartitaannik ilinniakkat pikkorissaanerillu ingerlanneqartarnerat ingerlaavartumik erseqqissaavigineqartarnissaat qulakkiissavaa.

9.3 Suliniut – Pikkorissaasarnissanut aamma ilinniaqqinnissanut-/ ilinniagaqaqqinnissanullu nittartakkap qitiusup pilersinneqarnera

Ilinniaqqinnissanut- / ilinniagaqaqqinnissanullu suliaasaqarfik ullumikkut amerlasoorpassuarnit suliaqarfiuvoq. Neqeroorutit pioreersut qanoq illillutik meeqqanut- ilaqtariinnullu suliaasaqarfimmi najukkani pisariaqartinneqartut suliniutillu patajaallisaasinnaanerat pillugu tamakkiisumik isiginnissinnaaneq kommuninut suliaasaqarfimmilu suliaqartunullu allanut ajornakusoorsinnaavoq.

Taamaammat ilinniaqqinnissanut- / ilinniagaqaqqinnissanullu aamma pikkorissarneqarnissamut neqeroorutit ataatsimut ilinniaqqinnissanut-/ ilinniagaqaqqinnissanullu nittartakkakut qitiusukkut katersorneqarnissaat periarfissaavoq, taamaattullu kommunit soqutiginnittullu allat paasiuminartumut saaffiginniffissaqartilersinnaavai.

Pikkorissaanerit aamma ilinniaqqinnissanut- ilinniagaqaqqinnissanullu neqeroorutit kommunit ingerlatsiviinik kiisalu neqeroorutit meeqqanik ilaqtariinnillu sullitaqartut sapinngisaq tamaat malillugu ikorfartuutaanissaat qularnaarneqassaaq. Taamaammat ilinniaqqiffissat- / ilinniagaqaqqiffissallu kiisalu piginnaanngorsaqqiinerit ukiumoortumik pilersaarusiortarnissaa pisariaqarpoq.

Nittartakkami neqeroorutigineqartut assersuutigalugu sanileralugu ilinniartitsinermik ataqatigiissinneqarsinnaapput.

9.4 Suliniut - Najukkani isumaginninnerup iluani ilinniarfiit aamma ilinniarnermut atatillugu suliffimmiinnerit

Maanna pingaarnertut taamaallaat illoqarfinni anginerni ilinniagaqarnissaaq periarfissaavoq, tamatumalu sulisorisinnaaligassat piginnaasallit sumiiffimmit najukkamit qimagussuunnerannut pisooqataasarpoq. Ilinniartut sumiiffinnut najugarisimasaminnut attaveqarnerata patajaallisaaffigineqarnissaa pisariaqartinneqarpoq, taamaalillutik ilinniartut ilinniagaqareernermik kingorna sumiiffimmi sulisorineqarsinnaalissammata.

Nuna tamakkerlugu isumaginninnerup iluani ilinniarsimasut amerlineqarnissaat sulissutigineqassaaq. Tamanna iluatsissinnaaqqullugu, meeqqanut ilaqtariinnullu sullissinissamut ilinniakkat toraagaqartut qanoq illillugit inunnut illoqarfiit angisuut avataanni najugaqartunut tikikkuminartunngortinneqarnissaat pillugit piffissaaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu pilersaarusiortoqarnissaa pingaaruteqarpoq. Online-nikkut ilinniartitsinermik ingerlatsinnaanerup, kommunit suliffeqarfiutaannut, atuarfinnut kiisalu peqqinnissamut neqeroorutinut, najukkani suleqatigiinnissamik ilinniarnermullu atatillugu suliffimmiinnissamik isumaqatigiissutinik ataqatigiissitanik, pilersitsisoqarsinnaaneramik periarfissanik misissuineq tassunga ataattillugu sakkuuvoq pingaaruteqartoq.

Ilinniartitaanerit pitsaasuunissaat qulakkiissallugu pingaaruteqarpoq. Taamaammata ineriartortitsinermik suliaqarneq ilinniartitaanermut suliassaqarfimmi suliaqartut qanittumik oqaloqatigalugit pissaaq.

10 Aningaasaqarneq pilersaaruserlu

Iliuusissanut pilersaarut piffissaq ungasinnerusoq isigalugu pilersaarutaavoq aamma suliniutepassuarnik assigiinngitsunik imaqluni. Suliniutit sorliit aallartinneqarnissaat pillugit ingerlaavartumik tulleriarinissaq pisariaqarpoq. Soorluttaaq aamma tulleriarinerit pillugit kommunit ingerlaavartumik oqaloqatigineqartarnissaat pisariaqartoq.

Suliniutit ataasiakkaat pisariaqartitaannut aningaasaqarnermut allaffissornikkullu nukissat pillugit pivusorsioortumik naatsorsuuteqarnissaq pingaaruteqarpoq.

Ukiut tamaasa apriliip 1.-tinnagu suliniutit suut ukiumut tulliuuttumut aallartinneqartassanersut aamma naammassineqassanersut pillugit pilersaarummik Naalakkersuisut suliaqartassapput. Tamatuma kingorna pilersaarut taanna ukiumut tulliuuttumut aningaasanut inatsisissatut siunnersuummik suliaqarnermi ilanngunneqartassaaq.

Suliniutit 2020-imi aallartinneqartussat, 2020-imut Aningaasanut inatsimmi killissarititaasut iluannit aningaasalersorneqassapput.

11 Innersuussissutit

Børn i Grønland, 2008, E. Christensen, L.G. Christensen, S. Baviskar, SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, ISSN: 1396-1810

At blive mor – misbrugte kvinders problemer og behov for hjælp, 2008, L. M. Frandsen, København: Servicestyrelsen

Bjerregaard P, Larsen CVL. Time trend by region of suicides and suicidal thoughts among Greenland Inuit. *Int J Circumpolar Health*. 2015 Feb 19;74: 26053.

Befolkning og arbejdsstyrke, 2019, Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering, <https://star.dk/viden-og-tal/udvikling-paa-arbejdsmarkedet/befolkning-og-arbejdsstyrke/>

Elklit A. (2011): "Senfølger og behandling af seksuelt misbrug i barndommen". Videnscenter for psykotraumatologi.

Fergusson, David M. & Mullen, Paul E. (1999): Childhood Sexual Abuse: an evidence based perspective.

Kristensen E. & Lau M. (2007): "Woman with a history of child sexual abuse long term social and psychiatric aspects".

Briere J. & Elliott, Diana M. (2003): "Prevalence and psychological sequelae of self-reported childhood physical and sexual abuse in a general population sample of men and woman". Child abuse and neglect.

Paolucci, E. O., Genus M. L., & Violato, C. (2001): "A meta-analysis of the published research on the effects of child sexual abuse". *Journal of Psychology*.

Killiliisa – Naalakkersuisut kinguaassititigut atornerluineq akiorniarlugu periusissiaat 2018-2022, 2018, https://naalakkersuisut.gl/~media/Nanoq/Files/Publications/Familie/GL/Killiliisa_kal.pdf

Aningaasaqarnermut Siunnersuisoqatigiit, 2018, https://naalakkersuisut.gl/~media/Nanoq/Files/Attached%20Files/Finans/GL/Oekonomisk_raad/2018%20-%20%C3%B8konomisk%20r%C3%A5ds%20rapport%20kal.pdf

Naatsorsueqqissaartarfik, 2018, Kalaallit Nunaanni innuttaasut 2018, <http://www.stat.gl/dialog/main.asp?lang=kl&sc=BE&version=201801>

Naatsorsueqqissaartarfik, 2019, http://bank.stat.gl/pxweb/da/Greenland/Greenland_AR_AR10/ARXSTK1.px/table/tableViewLayout1/?rxid=ARXSTK125-07-2019%2011:38:47

Arbejdernes Erhvervsråd, 2017, Fattigdom og forældres jobsituation har stor betydning for børns chancer, https://www.ae.dk/sites/www.ae.dk/files/dokumenter/analyse/ae_fattigdom-og-foraeldres-jobsituation-har-stor-betydning-for-borns-chancer.pdf

HBSC Greenland, 2018, https://www.sdu.dk/da/sif/rapporter/2019/hbsc_greenland